

Anmeldelser

Saxos Danmarkshistorie i nyoversættelse ved Peter Zeeberg bd. 1-2. Illustreret med 75 monotypier af Maja Lisa Engelhardt. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Gads Forlag, København 2000. 600 kr.

Det er ikke længere nogen nyhed, at Peter Zeebergs nyoversættelse af Saxos *Gesta Danorum* er en stor begivenhed. Dagspressen har bragt samstemmende begejstrede anmeldelser, og bedriften har indbragt oversætteren udgiverselskabet Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs Lis Jacobsen-pris.

Udgivelsen præsenterer sig med behørig monumentalitet i to store, velindbundne bind med store læsevenlige typer. Maja Lisa Engelhardts illustrationer er kongeniale, en art abstrakte landskabsvisioner, stundom med antydede figurative elementer. De passer fint sammen med oversætterens erklærede intention om at give en tidsmæssigt neutral oversættelse af den gamle tekst, en gendigtning, om jeg så må sige, uden udskjelser til højre og venstre på tidslinjen. Efter selve oversættelsen følger tre efterskrifter, én ved Karsten Friis-Jensen (om Saxos tekst), én ved Peter Zeeberg selv (om at oversætte Saxo) og én ved Henrik Wivel (om Maja Lisa Engelhardts illustrationer) samt et personregister.

Der er tale om en prægtig bogproduktion, som alle involverede personer og institutioner kan være stolte af.

Her er det selve teksten, der skal stå i centrum. Zeebergs oversættelse er den sjette i rækken af en tradition, der går tilbage til 1575. De foregående er Anders Sørensen Vedels (1575), Sejer Schousbølles (1752), N.F.S. Grundtvigs (1818-22), Frederik Winkel Horns (1898) og Jørgen Olriks (1908-12). Man kan nu beskrive det danske skriftsprog fra humanismen til årtusindskiftet på dette grundlag – ganske vist ikke uden lakuner, men alligevel. Jeg vil i det følgende anskue den seneste oversættelse som et led i denne historiske udvikling og derfor inddrage dens forgængere baglæns kronologisk.

Da den sagnhistoriske del af Saxo (dvs. bind 1) indeholder en mængde tekst i virtuose bundne former, har jeg udvalgt to bidder: én formet i vers og én formet i prosa. Udvælgelseskriteriet har ikke været æstetisk, men dikteret af den rent praktiske nødvendighed af, at de ret mange tekstuddrag, der har skullet bruges til denne anmeldelse, hurtigt måtte tilvejebringes.

Skal man præstere en bare nogenlunde fagligt forsvarlig bedømmelse af en Saxooversættelse, kommer man ikke uden om at læse i den latinske tekst. Det forudsætter kundskaber i det latinske sprogs ordforråd, morfologi og syntaks, som kun en blæremås kan tage for givet, med al respekt for *Danske Studiers* læsere, så undervejs vil jeg bidrage med lidt hjælp i analysen af den latinske tekst.

Den latinske tekst er gengivet efter Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave v. Jørgen Olrik og Hans Ræder (1931). Inden for overskuelig tid vil der foreligge en ny udgave af Saxos originaltekst ved Karsten Friis-Jensen med den nye oversættelse som paralleltekst. Da Peter Zeeberg har benyttet Friis-Jensens

reviderede latinske tekst som grundlag for sin oversættelse, kan der være afvigelser mellem denne og 1931-udgaven. Så vidt jeg kan bedømme, har det dog ikke den store betydning for de valgte uddrags vedkommende.

Uddragene af de ældre oversættelser er citeret fra Allan Karkers indledning til Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs faksimileudgave af Vedels oversættelse (1967).

Først et eksempel på bunden form fra 6. bog kapitel 9 afsnit 19. Zeeberg har valgt at oversætte de mange digte i 1. bind i originalens antikke versemål. Der er tale om i alt 24 forskellige kunstfærdige klassiske metra, af hvilke heksametre og elegiske distika er de mest fremherskende.

Her skal det dreje sig om et afsnit umiddelbart efter afslutningen af Ingjaldskvadet i heksametre, hvor den drabelige sagnhelt Starkad (også kendt som Stærk-odder, hvilken form kan slås op som henvisning i det nyttige navneregister bagest i bind 2) netop har givet tøsedrenge og luksusbugen kong Ingjald en generalskideballe efter alle kunstens regler. Dundertalen gør sin virkning, konstaterer Starkad. Således ytrer han sig i Peter Zeebergs oversættelse:

Nu, kong Ingjald, farvel! Nu har du bevist at du ejer styrke og mod i dit bryst. Din vilje har magt over kroppen, det har den selv gjort klart, ej heller kløgtige tanker savnede du, for nok har du siddet her tavs og forpuppet lige til nu – men nu vil du oprette skaden med retsind, selv råde bod på din sløvhed og døds med styrke og mandsmød. Kom, lad os gøre det af med resten og ikke la' nogen undgå den skæbne som hver og en har gjort sig fortjent til. Drabsmand skal mødes med drab, forbrydelsen falde tilbage på sin gerningsmand. De dræbtes kadavre skal trække læsse i hob på en vogn, deres fig skal rakkeren hastigt skaffe af vejen – den sidste respekt fortjener de ikke, ej heller gravhøjens skjul, nej, ingen skal vise dem ære, skænke dem ligfærd og bål eller hvælve en høj over graven. Spredt over engenes jord skal de rådne og flænses af fugle, her skal forpestet fordærv ligge stinkende ud over landet.

Det er formmæssigt excellent oversat. Cæsuren deler hvert vers smukt over, som den skal i ordentlige heksametre, og der er tilstrækkelig prosodisk variation til, at læseren ikke får daktylidelirium (den kværnende dumdada dumdada-rytme kan hurtigt blive en pestilens, fordi metret på dansk må gengives som en vekslen mellem betonedede og ubetonedede stavelser, mens der på latin er tale om kvantiterende vers, altså om vekslen mellem lange og korte stavelser). De tre spondæer i rap i »(falde tilbage) på sin gerningsmand. De (dræbtes kadavre osv.)« modvirker monoton. Overholdelsen af reglerne er ikke gået ud over syntaksen, der er så klar og ligefrem, som man kan ønske sig – bemærk, at oversætteren har klareret sig helt uden at gribe til inversion.

Hvordan ser mon Saxos latinske tekst ud? Jo:

Rex Ingelle, vale, cuius iam prodidit ausum
plenum animi pectus. Tibi mens in corpore regnat
auspicio patefacta suo, nec defuit altum
pectore consilium, quamquam taciturnus ad horam
exstiteris; nam damna moræ probitate rependis,
torporemque animi redimis virtute potenti.
Fac age, fundamus reliquos, nullusque periculum
effugiat, quod quisque pari ratione meretur.
Cedat in auctorem facinus, premat artificemque
culpa relata suum. Cæсорum corpora curru
excipiant famuli, promptusque cadavera lictor
efferat, officii merito caritura supremis
et bustis indigna tegi; non funebris illis
pompa rogusve pium tumuli condonet honorem;
putida spargantur campis aviumque terenda
morsibus, infesto maculent rus undique tabo.

16 vers, nøjagtigt som hos Zeeberg. Læsere, der kan lidt latin, vil hurtigt konstatere, at det ikke kun er i ydre omfang, at oversættelsen stemmer overens med forlægget. Med sin forening af naturlighed i syntaks og ordvalg og versteknisk behændighed er oversættelsen en forbavsende nøjagtig gengivelse af, hvad der faktisk står hos Saxo.

Selv de retoriske figurer, som den latinskrivende klerk er så glad for, og som kan falde så akavet for nutidens patosforskrækkede danskere, kommer med. Tag fx formuleringen: »Nu vil du oprette skaden med retsind, selv råde bod på din sløvhed og døs med styrke og mandsmod« (på latin: *nam damna moræ probitate rependis, torporemque animi redimis virtute potenti*). Men det er jo hele tre ting! – For det første en parallelisme (de to parallelt opbyggede sætninger til venstre og højre for kommaet) med for det andet indbyggede antiteser (»skade/retsind« *damna/probitate*) samt »sløvhed og døs«/»styrke og mandsmod« (*torporem animi/virtus*), for det tredje udtryksvariation – *variatio sermonis*, som de gamle kaldte det – her ved tautologiske ordforbindelser (sløvhed og døs samt styrke og mandsmod). At Zeeberg har opløst de latinske hypotagmer *torporem animi* (styrkelse + genitiv) og *virtute potenti* (kerne + attribut) til sideordnede ord, er kun en ekstragevinst.

Selvfølgelig har Peter Zeeberg i efterskriften ret i, at man ikke konsekvent kan gengive alle Saxos virkemidler, højst stræbe efter at ramme tekstens virkning. Det er for resten i sig selv ikke så lidt. Men det er faktisk lykkedes ham et langt stykke hen ad vejen at genskabe klassiske retoriske kunstgreb i et fængslende moderne dansk. Imponerende!

Den citerede passage hører ikke til de mest intrikate, men den frembyder alligevel nogle velkendte problemer for latinoversættere. Findes der fx overhovedet en ækvivalent til det evige *virtus* i moderne dansk? Tja, »mandsmod« er i hvert fald i det aktuelle eksempel en ganske dækkende gengivelse, især fordi Starkad gentagne gange i det foregående har kaldt kong Ingjald for »tøsedreng«, og bare rolig: Den nye oversættelse er helt fri for *dyd!*

Det er ikke så ligetil altid at gengive den retoriske stils udstrakte brug af syno-

nymer. »Cedat in auctorem facinus, premat artificemque culpa relata suum« – de to led i parallelismen udtrykker stort set det samme (*auctorem* og *artificem* optræder i begge tilfælde i betydningen 'ophavsmand'). »Drabsmand skal mødes med drab, forbrydelsen falde tilbage på sin gerningsmand« er en elegant gengivelse – og så i gode heksametre!

Der kunne være god grund til at analysere nogle flere eksempler på oversættelse i bunden stil. Bjarkemålet og afsnittet om Starkads død er blot to af højdepunkterne. Strengt taget er de seks Saxooversættelser af sprog- og smagshistoriske grunde usammenlignelige, alligevel er det ikke for meget sagt, at Zeebergs versoversættelser er de bedste hidtil.

Eftersom Peter Zeebergs umiddelbare forgænger, Jørgen Olrik, er den eneste, der gengiver Saxos egne verssmål, tager jeg oversættelserne i baglæns kronologisk rækkefølge. Det har også spillet ind, at overgangen fra den yngste til den ældste oversættelse ville blive for hård.

Således Olrik 1908-12:

Ingeld, min Konge, lev vel! Nu har du da vist at du ejer
Manddom og Mod i dit Bryst, og din Vilje er vaagnet til Live:
kraftig den styrer din Haand, og med Kløgt har du øvet dit Stovværk.
Hidtil du tøved og tav, og laa som i Døs og i Dvale;
nu du med Ære og Dyd vil oprette alt hvad du ødte;
daadrig og djærv du dig ter til Bod for din Søvn og dit Sløvsind.
Haand da paa Værket nu lagt! lad os veje dem alle til Hobe!
Ingen skal undgaa sin Død, da de alle var lige om Brøden!
Falsk slaa sin Herre paa Hals, og for Svig skal de skyldige bøde!
Trælle maa Ligene læsse paa Vogn, lad Bøddlen dem bære
ud nu af Ædlingens Hal, og bort med Kroppene age;
ingen skal sørge ved Grav, og den sidste Ære dem vise,
ingen dem brænde paa Baal, og ej skal med Højtid og Hæder
Kroppene stedes til Jord, eller Kæmpehøj over dem tues;
raadne paa Heden de skal, og Ravne skal sønder dem slide,
Aadslerne slænges i Hob, og Agrene stinke saa vide.

Bestemt ikke ueffent. Versifikatorisk er der næppe en finger at sætte. Hvor det er Zeebergs erklærede mål at ramme et forholdsvis tidsmæssigt neutralt nutidigt stilleje uden nymodens anakronismer som den ene yderlighed og støvede arkaismer som den anden, søger Olrik at bibringe teksten en gammelmodig, »middelalderlig« (folkeviseinspireret) bouquet.

Hvad der hos Saxo lyder: »Fac age, fundamus reliquos« bliver hos Olrik til »Haand da paa Værket nu lagt! lad os veje dem alle til Hobe«. Starkads korte opfordringsformular *fac age* udvides hos Olrik til det Chr. Wilster-agtigt arkaiserende »Haand da paa Værket nu lagt!«. Zeeberg nøjes med imperativen »kom«, der er endnu mere lakonisk end det latinske forlæg. Når Olrik gengiver *fundamus reliquos* med »lad os veje dem alle til Hobe«, vil mange nutidslæsere være rystet af, men det skal man selvfølgelig ikke bebrejde Olrik, som ikke har haft målgruppens bredde at tage hensyn til. Ikke desto mindre rammer Zeebergs mundrette »lad os gøre det af med resten« efter min bedømmelse endnu bedre, hvad

der faktisk står på latin – grundbetydningen af *fundere* er 'udgyde noget flydende'; det betyder her ordret 'strække til jorden' eller 'få til at ligge udstrakt på jorden', drab og blodsudgydelse er kun to af ordets konnotationer, som hos Zeeberg.

Olrik gengiver i øvrigt den latinske tekst ret nøjagtigt, men ikke så nøjagtigt som Zeeberg. Når Starkad anerkendende konstaterer: *Tibi mens in corpore regnat*, så betyder det rent ud sagt »Din vilje har magt over kroppen« (Zeeberg). Orliks »kraftig den (: *viljen*) styrer din Haand« får ikke rigtig med, at Ingjald hidtil har været en forædt døgenigt, »en slave af sin mave«, som det hed hos Sallust. Zeebergs gengivelse er både på det denotative og det konnotative niveau en mere dækkende gengivelse.

Og så er der ordfølgen. Jørgen Olrik gør rundhåndet brug af inversion, hvilket for så vidt er i orden, gammeldags og sagaagtigt skal det jo virke, men når »Ravne skal sønder dem *slide*« helt umotiveret kommer til at rime på »Agrene stinke saa *vide*«, er denne anmelder stået af. Det løsrævne rim kommer til at virke som et forstyrrende stiltræk, der slet ikke passer til heksametrene.

Derimod er det fint, at Olrik får bogstavrimene med i »Trælle maa *Ligene læsse paa Vogn*« (*Cæsarum cœpora curru excipiant famuli*), hvad Zeebergs »De dræbtes kadavre skal trælle læsse i hob på en vogn« ikke gør.

Hos Frederik Winkel Horn, Orliks umiddelbare forgænger, er teksten næsten ikke til at genkende:

Hil og sæl,
min høje Herre,
nu jeg ser,
du Mod ej savner.
Længe tav du,
nu du taler
uden Ord
med ædel Daad.

Lad os fælde
hele Flokken,
ikke én
vor Hævn skal undgaa;
hvær nu bøde,
hvad han brød:
længe nok dem
Livet undtes.

Væk med dem,
som alt vi vog,
ud af Hallen
med de Aadsler!
Ej paa Baal
I skal dem bære,
læg dem ud
som Ulvføde.

Pludselig er den verbøse Starkad begyndt at meddele sig i telegramstil! Sagen er, at Winkel Horn har forsøgt at rekonstruere, hvad der måske, måske ikke, har lignet Saxos forlæg. Eftertidens dom over Winkel Horns forsøg på at digte oldnordisk udseende strofer – stavrim og bjæffesyntaks – har generelt ikke været nådig, man kommer uvilkårlig til at tænke på Johannes V. Jensen, når han ikke var bedst.

Inddragelsen af de konkrete og anskuelige detaljer, som er så karakteristisk for Saxos livfulde fortællestil, og som både Zeeberg og Olrik giver os læsere lov til at nyde, er helt væk. Trælle, der skal læse ligene på en vogn, er der ingen af, rækkeren har borte taget – nej, »ud af Hallen med de Aadsler!«. Her skæres der virkelig ind til benet. Man kunne også sige, at Winkel Horns vers forsøger at skrælle latinen af Saxos vers – de retoriske kunstgreb, de prosodiske raffineringer, rigdommen i ordforrådet, alt det, som tidligt gav Saxo hædersnavnet »Grammaticus«, sprogmeisteren, og som vakte beundring hos selveste Erasmus af Rotterdam.

Man må dog holde Winkel Horn til gode, at han ikke digter til – lige bortset fra, at man leder forgæves efter »ulveføde« i den latinske tekst.

Winkel Horns umiddelbare forgænger var Grundtvig. Han havde det som bekendt ikke med at fatte sig i korthed:

Kong Ingel! med Glæde
Du høre mig nu!
Farvel jeg vil kvæde
Med Gammen i Hu;
Forvundet jeg haver min Harm og min Spot.
Jeg nu dig tør hædre,
Som Høvding i Lædre,
Dig hilse som Dannemarks Drot!

Ei gjordes til Skamme,
Mit Haab, da det gjaldt,
Thi langt fra sin Stamme
End Æblet ei faldt,
Det ligger i Blodet, var Fædrenes Ord,
Hos Konger og Knægte,
Paa Ætten at slægte,
Med Tant ikke Fædrene foer!

Beviis har du givet,
O Konge, nu paa,
At Hjerte i Livet,
Du havde som Faae,
Ja, Syn har for Sagn os nu givet din Haand,
At Grød udi Panden
Ei kvalde Forstanden,
At Krop ei hos dig gik for Aand!

I Langdrag gik Sagen,
Hvad sagtens var slemt,
Dog kom det for Dagen
Den var ikke glemt;
Du tænkte, du tænkte, du tav til en Tid,
Du sov med de Dovne,
Sad op med de Vaagne,
Og gjorde saa Fyldest med Flid!

Men lad os nu smedde, før Jernet blir koldt,
Saa sammen kan falde, hvad sammen har holdt,
Til Hælvden de saa'de jo Alle som Een,
Saa skal de og høste, den Regning er reen!
En Snare de spændte for Fod under Bord,
Og Giengiæld gaaer aldrig af Moden i Nord!
Lad ligge dem nu, som de redte med Svig,
Saa bliver jo Enden Begyndelsen liig!
Hei, Knegte, nu hid med en Karre saa fage!
Her er et Læs Kroppe, som gjerne vil age,
Spænd Udgangs-Øg for, og lad Rakkeren hente,
Den Liig-Kudsk i Livc de ærlig fortjende!
Ei Baal skal man tænde, ei Gravsted berede,
Ei følge til Jorde med Æren de Lede;
Kun Ravne og Krager skal hilse med Skriig
Som Aadsler paa Marken, de raadnende Liig,
Og kun, mens de stinke, de skal ihukømmes!

Jeg skal love for, at Starkad har genvundet mælet efter hosteanfaldet hos Winkel Horn. Utroligt, hvad 16 heksametre kan pustes op til, når man hedder Grundtvig. Dog, når de tre små ord: »Rex Ingelle, vale« (Farvel, kong Ingjald) bliver til: »Kong Ingel! med Glæde / Du høre mig nu! / Farvel jeg vil kvæde / Med Gammen i Hu«, er normen ligesom lagt.

Grundtvig udstyrer Starkad med sit eget rige forråd af ordsprog (fx *æblet falder ikke langt fra stammen*) og folkelige talemåder, der ikke viger tilbage for rene platheder som »Grød udi Panden / Ei kvalde Forstanden«, hvad der unægtelig er en karsk gengivelse af Saxos nøgterne litote *nec defuit altum pectore consilium*, »ej heller kløgtige tanker savnede du«, i Peter Zeebergs præcise oversættelse.

Grundtvig lægger sit eget lidenskabelige nationale sindelag i pennen på Saxo (»Giengiæld gaaer aldrig af Moden i Nord!«, det er *tabet af Norge* i 1814, der nager), og motivet nutiden-bør-ikke-stå-tilbage-for-fortiden, der er en af Saxos (og antikkens) *loci communes*, er i den udvalgte sekvens Grundtvigs opfindelse. Al- ligevel man må holde den romantiske poet til gode, at han faktisk har forstået, hvad der står i den latinske tekst, og at hans oversættelse har en poetisk kraft, der har gjort den elsket (og afskyet) i generationer og stadig gør den læselig som et selvstændigt kunstværk. Peter Zeeberg har da også anerkendende ord til overs i efterskriften, som han har for de andre forgængere – meget sympatisk. Med Saxo har den ikke meget at skaffe.

Grundtvig efterfulgte en klassicistisk oversætter. Sejer Schousbølles oversættelse (1752) har lånt sine vers fra en samling af Lauritz Thura (udgivet selvstændigt i 1721):

Kong INGILD, far nu vel, nu seer jeg, til min Lykke,
 Enddog hos dig et Dyds og ret et Manddoms Stykke;
 Og at paa denne Tid der i dit Hierte-Rod
 Saa vel er moon Forstand, som tapper Kiæmpe-Blod.
 Din Kækhed, veed jeg vel, har ligget lidt i Dvale,
 Men derfor vil du nu fuldkommelig betale;
 Dit Mod en føje Tid i Søvn og Hvile laa,
 Nu er du vaagnet op, som rigtig kiendes paa.
 Men her er meer endnu af samme Pak tilbage,
 Kom lad os ogsaa nu paa deres Rygge rage,
 At hver maa søbe ind, hvis han har brokket i,
 Om Modet staacr vor Arm, og Armen Sværdet bi.
 Lad Rakker-Vognen ud de døde Bester age,
 Og give dem til Priis for Glente, Ravn og Krage,
 Det er saa hæderligt og god en Jorde-Færd,
 Som sømmer dennem best, og hver af dem er værd.
 Og skammer Ørn og Ravn sig ved paa dem at hakke,
 Saa ligge de paa Mark og Toft paa deres Nakke,
 Indtil de flyde hen og gandske raadne op,
 Og qvæle Folk og Fæ med Stank af deres Krop.

Thuras sirlige heroiske aleksandrinere virker som en stærk kontrast til Grundtvigs vildtvoksende strofer og Olriks og Zeebergs magtfulde heksametre. Men *man lache nicht*, for ganske vist er aleksandrineren kendt for at være et fleksibelt metrum, men rimene og hensynet til de skiftende mandlige og kvindelige udgange er dog bindende formkrav, man ikke skal kimse ad. Båndene virker ikke snærende i Thuras livlige vers, der gengiver latinen ret nøjagtigt i et dejligt levende 1700-tals-dansk. Det lille motiv med ligene, der skal flænses af fugle (på latin: *avium terenda morsibus*), bliver meget virkningsfuldt udvidet og konkretiseret af Thura. Sagnhelten er hverken fåmælt bister som hos Winkel Horn eller svulstig som hos Olrik eller festtaleragtigt vidtløftig som hos Grundtvig. At Starkad også har en egen brysk slagfærdighed kommer fint frem her: »Kom lad os ogsaa nu paa deres Rygge rage (*dvs. lad os gennemprygge dem*) / At hver maa søbe ind, hvis (*dvs. hvad*) han har brokket i«, sammenlign Zeebergs uproverbielle, men alligevel karaktertegnende: »Kom, lad os gøre det af med resten og ikke la' nogen / undgå den skæbne som hver og en har gjort sig fortjent til«.

Med Vedel overskrider vi et skarpt skel i sproghistoriens periodeinddeling. I 1755 er vi tilbage i den ældre nydanske periode:

Far nu vel, min gode Kong Ingild, som saa mandelige haffuer beuist din
 Mod oc styrecke, huilcke tilforne vaare skiulte oc søffnede vnder Aarcke-
 løsheds kaabe vdi dig. Haffuer du lenge tøffuet, da haffuer du nu gjort gaat
 skel. Lad oss fare fort, at ingen vndkommer aff disse arge skalcke. Lad

Bødelen oc Rackeren vdføre deris Legeme paa den vilde marck, at fule oc wmlænde Bæst æde dennem; thi de ere icke den ære verd, at mand skal bekaaste en hederlig Jordeferd paa deris wdædiske Kroppe.

Vedels oversættelse efterfulgte en ved Københavns brand i 1728 tabt oversættelse ved Christiern Pedersen. Vedel har sat skel i det danske skriftsprogs udvikling. Han oversætter Saxos heksametre i en for sin tid næsten enestående klar og ren prosa. I hans oversættelse skæres næsten alle Saxos stilistiske kunstgreb væk, så at den destilleres ned til ca. halvdelen af forlægget. Hvad der bliver tilbage, er, hvad Allan Karker træffende har kaldt en nærmest troskyldig gengivelse af den komplicerede latinske tekst.

Nu er det tid at se på en prøve af Saxos prosa. Det drejer sig om en episode i 12. bog kapitel 5 afsnit 2 til kapitel 6 afsnit 2. Erik Ejegod er taget til Rom for at få Danmark frigjort fra det tyske ærkesædes myndighed. Vi giver ordet til Peter Zeeberg:

Han fik da også uden besvær kuriens tilsagn. En vidtberømt mand som ham ville de nødig sige nej til, og da de samtidig følte at de måtte tage hensyn til hans værdighed, og også til de anstrengelser han havde gjort sig, imødekom de hans anmodning: de lovede at udstyre hans kongerige med et ærkesæde og lod kongen drage hjem i lykkelig forventning om det han havde fået løfte om.

Men de følgende begivenheder var mere ubehagelige. For da Erik var vendt hjem og en dag holdt taffel under åben himmel, sådan som konger ofte gør, skete det at der blandt de tilstedeværende var en musiklærer. Han snakkede løs og roste sin kunst i høje toner, og påstod blandt andet at vise toner kunne gøre mennesker splitterravende vanvittige. Ja, lyren besad faktisk så stor kraft, sagde han, at de der hørte den, umuligt kunne blive ved deres fulde fem. Da han så blev spurgt om han selv mestrede den teknik, erklærede han at det gjorde han, og nu overfaldt kongen ham først med bønner, senere også med trusler, og tvang ham til at vise hvordan det foregik.

Da han nu ikke kunne tale kongen fra det, eftersom hverken frygten for at blive vanvittig eller advarsler om faren bed på ham, sørgede musikeren først for at alle våben blev fjernet fra huset så de afsindige ikke havde noget ved hånden de kunne gøre skade med. Derefter anbragte han en hel del mænd rundt om bygningerne uden for hørevidde af lyren med ordre om så snart de hørte larmen fra de vanvittige, at storme ind ad døren, rive lyren ud af hænderne på ham og slå ham i hovedet med den. Hvis han fik lov at spille videre, ville han også få de nytilkomne til at gå fra forstanden. Samtidig gav han dem instrukser om at nogle mænd skulle være parate til at gribe håndfast ind over for de vanvittige når de gik amok, så vanviddet ikke udartede til slagsmål, og de slog hinanden ihjel.

De forholdsregler blev fulgt. Og da våbnene var båret ud og låst inde i et skab, slog han lyren an og begyndte at spille en usædvanlig dyster melodier. Så snart de tilstedeværende hørte den, blev de på det nærmeste lam-

met af sørgmodighed. Lidt efter bragte livligere toner fra lyren dem i en mere løssluppen sindsstemning: sorgen forvandlede til jubel, og de kastede sig ud i kåde spring og muntre fagter. Til sidst drev stadig hidsigere musik dem frem mod galskab og utilregnelighed, lige til deres skrig og hyl afslørede at vanviddet havde taget magten over dem. Sådan vekslede deres sindstilstand efter musikken.

Til sammenligning lyder sekvensen på latin:

Nec difficile curiæ consensus habuit. Quæ ne clarissimum virum repulsa afficeret, tum dignitatis, tum etiam fatigationis eius intuitu mota, petiti-
oni annuit seque regnum ipsius summi sacerdotii insignibus adornaturam spon-
dondit atque ea promissorum spe regem a se exhilaratum dimisit.

Sed tristioris fortunæ, quod sequitur. Reversus namque Ericus, cum more regio domi in propatulo cenitaret, inter alios quendam musicæ ratio-
nis professorem adesse contigit. Qui cum multa super artis suæ laudibus disputasset, inter cetera quoque sonorum modis homines in amentiam furo-
remque pertrahi posse firmabat. Quin etiam tantas fidibus vires inesse dice-
bat, ut, perceptis carum modulationibus, astantes mente constaturos ne-
garet. Cumque, an eiusmodi usu calleret, interrogatus, peritiam fateretur, tum precibus regis, tum etiam minis effectum præsentare compellitur. Qui cum nec vecordiæ metu nec periculi prædictione imperantem avertere po-
tuisset, ne furori nocendi materia suppetret, primum, æde armis vacue-
facta, complures extra auditum citharæ in ambitu collocandos curavit, ori-
ente vesaniæ strepitu fores irrumpere ereptamque manibus suis citharam capiti illidere iussos, ne ulterior eius modulatio supervenientes quoque mente captos efficeret. Monuit quoque præsto esse, qui furentium vesaniæ valenter occurrerent, ne lymphantes, dementia in rixam versa, mutuis se ipsos viribus interimerent.

Obtemperatum consilio est. Igitur armis domo egestis claustrorumque custodia obseratis, fidibus operam dare exorsus, inusitatæ severitatis musam edidit. Cuius prima specie præsentis veluti mæstitia ac stupore complevit. Qui postmodum ad petulantio-
rem mentis statum vegetioribus lyræ sonis adducti, iocabundis corporum motibus gestiendo dolorem plausu permutare coeperunt. Postremo ad rabiem et temeritatem usque modis acrioribus incitati, captum amentia spiritum clamoribus prodiderunt. Ita animorum habitus modorum varietas inflectebat.

Selvfølgelig går det rent galt. Også kongen bliver ramt af akut vanvid og dræber fire af sine hirdmænd.

Sekvensen giver et ganske godt billede af, hvordan Zeeberg har løst opgaven. Tidens løsen hedder: korte sætninger for enhver pris, men oversætteren er heldigvis ikke forfaldet til at lave Saxos komplicerede syntaks til hakkemad. Det er slet ikke nødvendigt. Uden stivhed i syntaks og ordvalg følger oversætteren den latinske tekst så tæt, at den snildt kan bruges som facitliste i den kommende syn-
optiske udgave med Karsten Friis-Jensens reviderede tekstudgave.

Det, der gør sølvalder- eller kejsertidslatin så svær, er ikke de kæmpelange pe-

rioder (som hos fx Cicero), der udfolder sig med et kompliceret net af finitte ledsætninger bygget op om typisk én hovedsætning. Nej, det er tværtimod kompaktheden i sætningsbygningen: nominale konstruktioner, infinitiv nexus, partiticipier *en masse*. Peter Zeeberg fremhæver i efterskriften den danske tradition for læselige Saxooversættelser, mange nødder er knækket af forgængerne, men ikke desto mindre må man anerkende, at hans oversættelse bedre end nogen af forgængerne forener kravet om nøjagtighed med ønsket om liv, saft og kraft i gengivelsen.

Jeg kan ikke dy mig for at analysere et eksempel på forholdet mellem oversættelsens og originalens sætningsbygning. Tag fx denne her: »Da han nu ikke kunne tale kongen fra det (*qui cum imperantem avertere (non) potuisset*), eftersom hverken frygten for at blive vanvittig eller advarsler om faren bed på ham (*nec recordiae metu nec periculi predictione* – nominalt adverbialled på dansk gengivet som kausal ledsætning; udtrykket »bed på ham« skyldes oversætterens kreative talent), sørgede musikeren først for (*primum curavit*) at alle våben blev fjernet fra huset (*aede armis vacuefacta* – igen infinitiv nexus (absolut ablativ) gengivet som ledsætning, egl.: 'med huset tømt for våben') så de afsindige ikke havde noget ved hånden de kunne gøre skade med (*ne furori nocendi materia suppetaret* – egl.: for at midler til at gøre skade ikke skulle være til rådighed for afsindet). Her sætter Zeeberg et punktum og indleder en ny periode, hvorimod Saxo spinder videre på sin.

Det er ikke for højn at gengidte den slags! Ikke alene fordres der betydelige latinkundskaber af oversætteren, han skal også beherske sit modersmål til fuldkommenhed, hvis der skal komme et læseværdigt dansk ud af det.

Hvad der gør den nye oversættelse så god, er friskheden og naturligheden i valg af ord og udtryk. Zeeberg har et rigt bærdskab af endnu kurante idiomer, som giver fremstillingen liv og farve. Hans oversættelse af Saxos ca. 800 år gamle danmarkshistorie vil længe gøre fyldest i tekstkorpora, der skal bruges til redigering af fremtidens nutidsordbøger.

Nogle eksempler på gode detaljer i oversættelsen: Kurien ville nødig sige nej til Erik Ejegod (*repulsa afficere*, egl. 'genere med et afslag'). Musiklæreren snakkede løs og roste sin kunst i høje toner (dejlig mundret oversættelse af *multa super artis suae laudibus disputare*, egl. 'udvikle mange detaljer over sin kunsts fortræffeligheder'); gøre spliterravende vanvittig (*in amentium furoremque pertrahi*, egl. 'blive drevet ud i vanvid og raseri' – uden at gengive originalens klassiske retoriske virkemiddel: tautologisk ordpar er virkningen opnået på et nutidigt dansk med det forstærkende adverbial *spliterravende*); blive ved sine fulde fem (*astantes mente constare*); give instrukser om (*monere* i en idiomatisk dansk gengivelse – mon ikke vi er mange, der kan huske de første latintimers håbløse 'påminde om'); være lammet af sørgmodighed (*mæstitia ac stupore complere*, egl. 'fylde med sørgmodighed og bedøvelse' – igen en rammende gengivelse af et tautologisk ordpars forstærkende virkning).

Lad os kaste et blik på det samme afsnit hos forgængerne. Først i Jørgen Orliks sagapastiche:

Uden Møje vandt han Romerhoffets Samtykke: man vilde nødig sige Nej til saa navnkundig en Mand, tog sømmeligt Hensyn baade til hans Værdighed og til al udstanden Møje og indvilgede i hans Bøn: Paven gav Kon-

gen sit Ord paa at han vilde hædre hans Rige med eget Ærkesæde; og med dette Løfte i Udsigt drog Kongen glad hjem.

Men her ventede ham hans onde Lykke, som vi nu skal høre. En Gang da Erik efter sin Hjemkomst holdt aabent Bord efter kongelig Sæd og Skik, var der blandt andre ogsaa en Mester i Toneleg til Stede. Han udlod sig med mange Lovord om sin Kunst og paastod blandt andet, at Strengeleg kunde hidse Mænd til afsindig Vildskab; saa mægtig var den Kraft der boede i Harpen, at hver den, der stod hos og hørte dens Klang, blev helt ude af sig selv. Nu var der nogle der spurgte ham, om han selv forstod sig paa sligt Spil, og han svarede, at det var han nok Mand for. Kongen bad og truede ham nu til at give en Prøve derpaa. Og da nu Legeren saa, at hverken Frygt for Afsind eller Advarsel mod Faren kunde rokke Kongens Bud, lod han først Huset rydde for Vaaben, for at Vildskaben ikke skulde have noget ved Haanden til at gøre Ulykker med, og lod nogle Mænd stille sig i Svalegangen udenfor Hørevidde: saa snart de hørte vild Tummel derinde, skulde de styrte ind ad Døren, rive ham Harpen ud af Hænde og slaa ham den i Hovedet; ti blev Spillet ved, vilde det ogsaa rive de nyttilkomne med. Han sagde ogsaa, at der maatte staa Mænd til Rede, der kunde overvælde de vilde og vanvittige Mennesker, for at de ikke i deres Afsind skulde yppe Strid og bruge deres Kræfter til indbyrdes Mandslæt. Man gjorde som han bød: Vaabnene barcs ud af Huset og lagdes under Laas og Lukke.

Saa begyndte han at røre Strengene: det havde en forunderlig alvorlig Klang, saa ved den første Harpeslæt blev hver og en af Tilhørerne mod i Hu og stod som lynslagen. Dog, snart lød muntre Toner fra Harpen, saa alle glemte at sørge, men blev kaade og overgivne, klappede i Hænderne, og gav deres Glæde Luft i allehaande lystige Fagter. Nu blev Klangens vildere og vildere og drev dem alle fra Sans og Samling, saa de skreg og hujede som gale. Slig Magt havde hans skiftende Spil over Folks Sind.

Olriks oversættelse er på de givne præmisser glimrende. Den har både tyngde og værdighed og mangler ikke farve. Man bemærker, at det er Olrik, der som den første har fundet på at gengive *repulsa afficere* med »sige nej til«.

Hvor Erik Ejegod hos Zeeberg »holdt taffel under åben himmel« (*in propatulo cenitaret*), »holdt han aabent Bord« hos Olrik. Olriks tolkning, som har traditionen bag sig, som det vil fremgå, virker umiddelbart mere logisk end efterkommerens, når der senere tales om én, der i tilfælde af force majeure skal komme stormende ind ad døren.

De mange pasticherende træk ville skræmme yngre læsere anno 2000 væk. Når *Sed tristiore fortunæ, quod sequitur* gengives med det arkaiserende: »Men her ventede ham hans onde Lykke, som vi nu skal høre«, beror den dumpe fatalisme i formuleringen på en mulig tolkning af teksten. I Saxos univers er det ikke nogen større tragedie, at fire hirdmænd bliver slået ihjel af Erik Ejegod, der åbenbart også havde sine dårlige dage, hvor han ikke kunne tåle at gå til koncert, nej, ulykken består i, at kongen i anger over sin brøde tager på pilgrimsrejse og dør undervejs. Tolker man *tristiore fortunæ* på den måde, er Zeebergs »Men de følgende begivenheder var mere ubehagelige« ikke helt dækkende. Men jeg tror al-

ligevel ikke, at Saxos tekst ækvivalerer med folkeviscreminiscensen »den onde lykke«. Ordet *fortuna* er helt almindeligt i klassisk latin og bruges ofte neutralt, som i ældre dansk, hvor lykken jo også kan være både god og ond. Gengivelsen må bero på, hvor stærkt adjektivet *tristis* her skal gengives. Og det er faktisk vanskeligt at afgøre.

Zeebergs ligefremme »musiklærer« (*musicæ rationis professor*) er hos Olrik blevet til »Mester i Toneleg« senere omtalt som »Legeren«, igen et ord, der konoterer et middelalderligt miljø. Præteritum dannet med *s* i »Vaabnene bares ud af Huset og lagdes under Laas og Lukke« går vel an i en pasticherende oversættelse 1908-12, men ville være helt umulige i en tilsigtet tidmæssigt neutral gengivelse som Zeebergs.

Hos Winkel Horn lyder sekvensen:

Og han havde ikke svært ved at faa Paven til at gaa ind paa hans Ønske, thi dels vilde denne ikke krænke den udmærkede Mand ved et Afslag, og dels bevirkede Hensynet til hans Værdighed og til den besværlige Rejse, han havde gjort, at Paven gav sit Samtykke og lovede, at han vilde vise Riget den Ære at give det sit eget Ærkesæde, og opfyldt af det Haab, som dette Løfte gav ham, drog Kongen glad hjem.

Men saa hændte der en sørgelig Begivenhed, som nu skal fortælles. Thi da Erik var kommen hjem og en Gang, som Konger har for Skik, holdt aabent Taffel, traf det sig saa, at der blandt andre var en Spillemand til Stede. Han sagde mangt og meget til Forherligelse af sin Kunst, og blandt andet paastod han, at man med en Strengelig kunde drive Folk til Afsindighed og Raseri, ja, at der var nedlagt en saadan Magt i den, at de, som hørte dens Toner, ikke kunde undgaa at gaa fra Sans og Samling. Da han blev spurgt, om han selv var Mand for det, sagde han, at det var han, og saa bad Kongen ham om at lade dem se en Prøve paa denne sin Kunst, og da det ikke hjalp, truede han ham, saa han blev nødt til at give efter. Da han nu ikke kunde faa Kongen til at afstaa fra sin Begjæring hverken af Frygt for at blive afsindig eller for anden Fare, lod han først alle Vaaben bære ud af Hallen, for at der ikke skulde være noget, de kunde gjøre Fortræd med, naar Raseriet kom over dem, og dernæst lod han nogle Mænd stille sig ude paa Svalegangen, saa langt borte, at de ikke kunde høre Strengeligen, og paalagde dem, at naar de hørte, at Raseriet var kommet over dem, der var inde i Hallen, skulde de løbe ind og rive Strengeligen ud af Hænderne paa ham og slaa ham i Hovedet med den, thi hvis han fik Lov til at blive ved med at spille, vilde han ogsaa bringe dem fra Sans og Samling. Han bød ogsaa, at der skulde være nogle ved Haanden, som kunde tage kraftig fat paa dem, der blev grebne af Vanvid, for at de ikke, naar de i deres Raseri kom i Klammeri, skulde slaa hinanden ihjel. Det skete, som han bød, og da Vaabnene var baarne ud og bragte under Laas og Lukke, begyndte han at spille paa Strengeligen. Først spillede han et Stykke, der var saa alvorligt, at de, som hørte det, strax blev som opfyldte af Sorg og Drøvelse; derefter spillede han et lystigt Stykke, der gjorde dem overstadig glade, saa deres Sorg forvandlede til Lystighed, som de gav Luft i allehaande kaade Fagter og Lader; og til sidst blev hans Spil voldsommere og drev dem fra Sans

og Samling, saa de i deres Raseri udstødte høje Raab. Saaledes fik han deres Sindsstemning til at skifte, efter som hans Spil vexlede.

En gennemført redelig og vederhæftig oversættelse. Men også stilistisk bleg og rent ud sagt lidt kedelig. Klassens dygtigste elev har afleveret sin besvarelse af opgaven i latinsk version. Den gode historie taber pusten mellem punktummerne, som der gerne kunne være nogle flere af efter nutidens smag.

Man skal dog holde Winkel Horn til gode, at hans oversættelse kom som en reaktion på de grundtvigske excesser (bare vent, han kommer om lidt, så skal I se løjer!). Den omvendte kronologiske gennemgang her yder ham ikke retfærdighed.

Den tidligere omtalte overgang: »Men saa hændte der en sørgelig Begivenhed, som nu skal fortælles« (*Sed tristioris fortunæ, quod sequitur*) rammer efter min opfattelse både semantisk og stilistisk bedre end Zeebergs »ubehagelige begivenheder« (for svagt) og Ollriks »onde lykke« (for stærkt). Men kommer man fra Zeeberg og Ollrik, vil man enten savne den førstes veloplagede vitalitet eller den sidste patos. »Han sagde mangt og meget til Forherligelse af sin Kunst«. Jo, det står der da hos Saxo, helt bogstaveligt endda, men godt dansk er det sgutte.

Nu kommer vi til Grundtvig:

Han blev ei heller ubønhørt i dette Stykke, thi Paven, som tog baade hans Højhed, og hans ustandne Besværighed i sømmelig Betragtning, sagde strax Ja, og lovede, at Dannemark skulde faae sin egen Erke-Biskop.

Glad kom Kongen hjem med den Beskeed, men maatte snart opleve en sørgelig Begivenhed, og det ved følgende Anledning.

Det hændte sig nemlig engang, da Erik, som saa tidt, paa Kongelig Viis, holdt aabent Taffel i Hallen, at der blandt Andre var en udlært Spille-Mand tilstæde, som løftede sin Konst til Skyerne, og, da Somme havde Noget derimod at indvende, paastod han, iblandt Andet, at Strænge-Læeg kunde gjøre Folk bindegale; ja at der var de Toner, som intet Menneske kunde staae og høre paa, uden at gaae fra Forstanden. Ja, var der Nogen, der sagde til ham, kan du da spille os saadant et Stykke? Jo, sagde han, det kunde jeg nok, naar jeg vilde. Ih, saa lad os høre da! sagde Kongen, og da det ikke hjalp, saa truede han Spillemanden til at gjøre som han bad, uden at bryde sig om Faren, der, efter hans Ord, skulde være paa Færde. Da nu Spille-Manden saae, der var ikke andet for, end at stemme op, vilde han dog sørge for, at Man ikke i Galskab skulde gjøre hinanden Skade, og bad derfor at man dog endelig maatte skaffe alle Vaaben ud af Værelset, og sætte Folk paa Vagt, saa langt fra Hallen, at de ikke kunde høre Spillet, for at de, saasart der blev Tummel, kunde styrte ind til Hjelp; men, sagde han, saa maae de allerførst rive mig Spille-Værket af Hænderne, og slaae mig for Panden med, thi ellers bliver de ligesaa gale som de Andre, og det maa være de stærkeste Karle man har, for at der ikke skal blive Slags-Maal og Mand-Slæt af. Som sagt, saa gjort, alle Vaaben blev bragt ud og lagt under Laas og Lukke, og derpaa stemmede Spillemanden op. Det første Stykke han spillede, var i en saa forunderlig dyb, alvorlig Tone, at alle Folk stod som Støtter, med Taarer i Øinene; men det varede ikke længe,

før Piben fik en anden Lyd, og Musiken blev saa lystig, at man klappede i Hænderne, og vidste ikke hvordan man vilde skabe sig, af bare Glæde. Endelig blev Tonerne med Ect saa stormende vilde, at Sands og Samling forgik alle dem, det hørde, saa de, med rasende Lader, huiede i vilden Sky.

Allan Karker har træffende sagt om Grundtvigs Saxooversættelse, at den oftest er et »mærkelig tro afbillede af Saxos sprogføring, om end projiceret ned på et lavere plan«. Hvad man end vil mene om den, kedelig er den ikke.

Selvfølgelig er det et ret drastisk indgreb i originalen, at indirekte tale omskrives til direkte, endda garneret med talesprogstræk som interjektioner, og at der forekommer folkelige talemåder som »Piben fik en anden Lyd« – uden smålig skelen til, at manden spiller på lyre, ikke på fløjte – men Saxos lille fortælling om musiklæreren eller Mesteren i Tonekunst, som hos Grundtvig naturligvis er »spillemand« – dén ækvivalent overlevede helt fra Vedel til alvorsmanden Winkel Horn – er virkelig medrivende fortalt. Peter Zeeberg har videreført noget af Grundtvigs livlighed i den nye oversættelse uden at gå på kompromis med den filologiske vederhæftighed.

Sejer Schousbølles oversættelse har været ramt to uheld. Der er for det første næsten ingen biografiske fakta om Schousbølles person. Alene derved er han for eftertiden kommet til at stå som nitteloddet mellem gevinsterne Vedel og Grundtvig. Dertil kommer, at Carl S. Petersen i 1. bind af *Illustreret Dansk Litteraturhistorie* brugte udtrykket »snørklet parykstil« om oversættelsen, hvad der siden har klæbet til den.

Er den nu så ringe?

Paven bevilgede, for ikke at støde Kongen for Hovedet, denne Begiæring, saa vel i Henseende til hans Værdighed som til den lange og besværlige Rejse, han desaaarsage havde paataget sig, og lovede at han vilde beskikke en Erke-Biskop i Riget; i hvilket Haab Kongen med Fornøjelse tog Afsked og begav sig paa Hiem-Rejsen.

Da Kongen nu var kommen tilbage tildrog sig en stor U-lykke; thi da han engang efter Sædvane holdt offentlig Taffel, hendte det sig, at der iblant andre ogsaa indfandt sig en Spillemand, hvilken, efterat han vidtløftig havde berømmet sin Kunst, sagde iblant andet, at han ved sit Spil kunde bringe Folk til Raserie og Galenskab: Ja at Strængene paa hans Instrumente havde saadan en Virkning, at det var umueligt, Folk kunde beholde deres Forstand, naar han legte derpaa. Og da man nu tilspurgte ham, om han ogsaa virkelig kunde gjøre, hvad han havde sagt, svarede han ja: hvorpaa Kongen baade bad og truede ham, at han skulde lade dem see en Prøve deraf. Da han nu ikke kunde faae Kongen til at afstaae sin Begiæring, enten af Frygt for Afsindighed eller for den Fares Skyld, som han havde spaaet dem deraf, lod han, at der ikke skulde være noget ved Haanden, hvormed de kunde gjøre Skade i deres Galenskab, borttage alle Vaaben af Gemakket; og derforuden postere en stor Deel i Forgemakket, saa vidt borte, at de ikke kunde høre Harpen: Hvilke han befalede, at de, saa snart de fornam, at de, som vare i Gemakket bleve rasende, skulde brække ind, rive ham Instrumentet af Hænderne, og dermed slaac ham i Hovedet, paa

det at ikke ogsaa de, som komme løbende til, skulde blive galne. Han formanede dem ogsaa, at de skulde lade være nogle ved Haanden, som med Magt straxen kunde sætte sig imod de afsindige, at de ikke skulde fange Klammeri an, og myrde hinanden indbyrdes. Dette blev altsammen efterlevet; Derpaa da Vaabnene vare forvarede og Dørrene stærkt tillukte, begyndte han at lege paa sin Harpe, og spillede et meget traurigt Stykke, hvorved alle de nærværende bleve overmaade melancholske. Siden spillede han et lystigt Stykke, hvorved deres Tungsindighed blev forandret til Glæde og Fornøjelse; saa at de sprang og hoppede, og havde adskillige latterlige Lader paa sig. Endeligen lod han end et Stykke, som endnu var mere frisk og hurtig, høre. Derover blev de rasende og galne, og ved Raab og Skrig gave deres Afsindighed tilkiende.

Det er faktisk en meget tekstnær og ganske velfungerende oversættelse. Lidt stivbenet og omstændelig i syntaksen måske, men bestemt ikke dårlig, når man tager i betragtning, at Schousbølle kun har haft én forgænger og således ikke har haft mange kilder at hente inspiration i. Et par tvivlsomme detaljer i Vedels tolkning er *ikke* skrevet af.

Eftertiden har moret sig over nogle anakronismer i gengivelsen. Erik Ejegods sal gengives med *gemakket*. Det ulyksalige ord forekommer hele tre gange i den valgte sekvens. Det, at spillemanden lod »borttage alle Vaaben af *Gemakket*« (*æde armis vacuefacta*) og lod »postere en stor Deel i *Forgemakket*« (*complures in ambitu collocandos curavit*), som skulle brække ind (*fores irrumpere*) når »de, som vare i *Gemakket* bleve rasende« (*oriente vesanie strepitu* egl. 'når larmen fra rascriet begyndte' her er ingen latinsk gløse, der kan oversættes med 'gemak' ell. lign.). Herregud, når en oversætter ubevidst omplanter Saxo i sin egen tids miljø, viser det da bare, at teksten lever og taler til fantasien. Også Achilleus, Odysseus og Æneas har da bogstaveligt talt stået model til vekslende tiders luner inden for mode og design.

Jeg vil benytte lejligheden til at henvise til Johs. Lollesgaards afhandling om ordforrådet i Schousbølles Saxoversættelse i *Studier tilegnet Verner Dahlerup* (1934). Den dokumenterer, at de gængse forestillinger om Schousbølles anakronistiske latterlighed er stærkt overdrevne.

I Vedels gengivelse lyder uddraget:

... Huilcket Paffuen hannem, for sin dyds oc Gudfryctigheds skyld, villigen samtyckte, oc gjorde hannem fast tilsagn, at hand skulde met det allerførste besckie hannem selff en Erckebishop, saa hand icke skulde vere sine Naaboer mere trengd vdi dette stycke, end som vdi andre. Met saadanne gode tidende kom Kongen til Danmark, huor aff den menige mand glæddis oc fryddis offuer all maade. Men denne deris glæde, omuentis til stor sorg oc bedrøffuelse, aff denne wlyckelige leilighed som her effterfølger.

Kong Erick sad en gang effter sin Kongelige vijs oc sæduane offuer borde, oc vaar lystig met sine gode mend. Mit vdi deris glædscaff kom wforuarendis en Spillemand ind for hannem, som sagdis at kunde vøre oc drage Menniskens sind oc Affecter met sin Leeg som hannem lystede.

Kongen befoel strax oc truede hannem at hand skulde saadant forsøge. Spillemanden atuarede hannem, at dette kunde icke scee vden hans fornufts fare oc forderffuelse. Men der hand fornãm, at Kongen vilde endeligen prøffue hans Konst, befol hand hans Tienere, at de skulde vdbære alle Vaaben oc Verie. Der næst bad hand dennem vere nær ved haanden, at naar de begynte at buldre vdi deris afsindighed, da skulde de falde ind paa dennem, oc strax tage Harpen, oc sla den sønder paa hans Hoffuet, at de icke selff skulde foruendis til Galenskaff aff hans Leeg. Der alle Vaaben vaare vdbaarne, oc Dørrerne vaare tillucte, begynte hand at sla paa sin Harpe, oc met det første stycke som hand leegte, gjorde dem meget sorgfulde oc bedrøffuede. Met det andet stycke opuacte hand dennem til Dantz, Spring oc megen Lystighed. Ved det tredie, bleffue de aldelis afsindige, buldrede oc raabte, saa at ...

Vedels oversættelse af prosasekvensen bekræfter det tidligere indtryk: Den er (for sin tid) enkel, klar og syntaktisk velartikuleret.

At det kan have sine vanskeligheder at afkode, hvad der egentlig står i Saxos tekst, dokumenterer den til gengæld også. Især det første afsnit er ikke til at genkende sammenlignet med de senere oversættelser. Paven bevilger kong Erik retten til et selvstændigt ærkesæde »saa hand icke skulde vere sine Naaboer mere trengd vdi dette stycke, end som vdi andre« – hvor står det hos Saxo? Er det *tum dignitatis, tum etiam fatigationis eius intuitu mota*? Men det kan da ikke betyde andet end, hvad man i en kvabset direkte oversættelse kan gengive »bevæget ikke blot af hensynet til hans fornemhed, men også hans anstrengelse« eller som Zeeberg skriver: »da de samtidig følte at de måtte tage hensyn til hans værdighed, og også til de anstrengelser han havde gjort sig«. – »Met saadanne gode tidende kom Kongen til Danmarck, huor aff den menige mand glæddis oc fryddis offer all maade« – det må være *ea promissorum spe regem a se exhilaratum dimisit*, der gengives, men hvor står der noget om menigmands glæde og fryd? Da Vedel ellers på ingen måde har en Grundtvigs fordomsfrihed over for forlægget, indsniger der sig en mistanke om, at hans gengivelse beror på en tvivlsom analyse. »De (...) lod kongen drage hjem i lykkelig forventning om det han havde fået løfte om«, hedder det hos Peter Zeeberg, og det er temmelig nøjagtigt, hvad der står hos Saxo.

Jeg har gennemgået to større tekstuddrag for at give et indtryk af den stilistiske homogenitet i Zeebergs oversættelse. Til slut vil jeg give nogle eksempler, hvor han driver ønsket om friskhed og modernitet lige til grænsen (men ikke over):

Kongen *tog kraftigt for sig af de våde varer* (2. bog kapitel 7 afsnit 2). Hjalte var gået ud på landet for at *hygge sig* i en piges arme (smst. afsnit 3 beg.). Høder var ikke bare stor og stærk, men også *veltrænet* (3. bog kapitel 2 afsnit 1). Nanna forsøgte at *komme i seng med Høder* (smst. afsnit 2 beg.). Amleds mor jamrer over sin *debile* søn (3. bog kapitel 6 afsnit 14). Frode Fredegod *lagde* ikke sin mistanke *på hylden* med det samme (5. bog kapitel 14 afsnit 2). Frode Fredegods hirdmænd hængte folk op i et reb og slog løs på deres kroppe som de hang der, ligesom på en *boksehold* (5. bog kapitel 1 afsnit 11). Sven Tveskæg lod en strålende *succes* i krig afløse af en *charmeoffensiv* (10. bog kapitel 12 afsnit 5 næstsid-

ste linje). Krigeren Gudskalk ville ikke forsømme sit hjemlands traditioner til fordel for en *intellektuel skoling* der hørte hjemme i udlandet (10. bog kapitel 17 afsnit 3 lige over midten). Knud Lavards forslag fik forsamlingens fulde *opbakning* (13. bog kapitel 5 afsnit 3). Samme Knud Lavard får en modstanders *konstruktion af mistænkeliggørelse* til at *ryge på gulvet* (13. bog kapitel 5 afsnit 14). Erik Lam var *skvattet* (14. bog kapitel 2 afsnit 14). Nogle folk må flygte tilbage til deres moser, hvor de var mere *på hjemmebane* (14. bog kapitel 7 afsnit 5). Et sådant felttog var et umådeligt omfattende *projekt* (14. bog kapitel 11 afsnit 2). Kongen havde travlt med at *indhente sit søvnunderskud* fra aftenen før (14. bog kapitel 15 afsnit 1). Hen imod aften har æresord det med at blive lidt *tynde i kanten* (14. bog kapitel 19 afsnit 7).

Det er virkelig lykkedes Peter Zeeberg at gengive det gamle mesterværk i et vel-fungerende nutidsdansk. Saxos Danmarkshistorie fremstår nu som en dybt fængslende, medrivende og godt fortalt historie, som man næsten ikke kan lægge fra sig, når man først får begyndt. Den hævder sig flot i den lange tradition.

Henrik Andersson

Svøbt i mår. Dansk folkevisekultur 1550-1700. Red. Flemming Lundgreen-Nielsen og Hanne Ruus. Bind 1: Adelskultur og visebøger. C.A. Reitzel, København 1999. 428 s. Pr. bind 475 kr., 4 bind i alt 1900 kr.

I februar 1993 modtog en forskergruppe ved Københavns Universitet en rammebevilling til projektet: Dansk Folkevisekultur 1550-1700. Et antal stipendiater knyttedes til dette projekt og der blev oprettet et netværk til en række udenlandske eksperter. Ligeledes inden for projektets rammer afholdtes i sommeren 1994 det første af flere internationale symposier på Københavns Universitet med deltagelse af projektets medarbejdere, netværkets medlemmer og andre interesserede; i sommeren 1998 fandt det afsluttende symposium sted, der bl.a. fokuserede på dateringsproblematikken og moderne retoriske fortolkninger af viserne. Fra starten stod det fast, at projektet ville resultere i en tekstbase (tilgængelig på en CD-rom) med samtlige viser bevarede i håndskrifter (herefter hskr) før 1591 (udgivelsesåret for A.S. Vedels *Hundredvisebog*), kommenterede tekstudgaver og flerbindsværket *Svøbt i mår*. Nu foreligger det første af i alt fire bind; det sidste vil udkomme 2001.

Den første halvdel af værkets undertitel tilgodeses først og fremmest med bidragene af Anemette S. Christensen om »Herremandsliv i Danmark 1500-1600«, Pernille Arenfeldt om »Frederik II's hof« og Steffen Heiberg om »Adelen og billedkunsten«. Folkevisen tilgodeses med afsnittene af Vibeke A. Pedersen: »Dronning Sophias visebog« og Dorthe Dunckers »Visernes vej«; en mellemposition indtager Gunner Linds afsnit om »Våbnenes tale«. Hertil kommer specialstudier af David W. Colbert om »Når folkeviser finder sted«, Vibeke A. Pedersen om »Balladeformler i Ivan Løveridder« og Elisabet Holst om »Kvindedyd og kvindedød i danske ligprædikener 1570-1700«.

Som det fremgår af disse titler, er én af projektets pointer dets tværfaglighed.

De 25 forskere, der medvirker, undersøger ikke blot folkevisetekster, -håndskrifter og -genrer, men selve viseoverleveringens kulturelle, historiske og sociale miljø, dvs. præsenterer og analyserer det miljø, i hvilket viserne blev indsamlet og sunget: hoffet, adelen og præstestanden i perioden ca. 1550-1700, der er visernes nedskrivningstid. Desuden vil bindene indholde en række specialstudier, der alle har relevans for den overordnede tematik.

Første bind indledes af dets ene redaktør, Hanne Ruus, med en nyttig og koncis gennemgang af folkeviseforskningens historie og visetraditionen. Genren og terminologien bestemmes ud fra et citat af Erik Dal: folkeviserne er »en genre, der hverken er opstået i folket = hele folket eller i folket = almuen, men som er skabt af individuelle digtere i et ret højt socialt milieu« (s. 12). Dals forslag om derfor at anvende termen »ballade« afspejles i de fleste – men dog ikke alle – bidrag, der anvender denne term synonymt med udtrykket »folkevise« i dette udtryks betydning som værende en vise indeholdt i Svend Grundtvigs (et al) *Danmarks gamle Folkeviser* (herefter DgF). Men flere bidrag inddrager også tekster fra Hakon Grüner-Nielsens *Danske Viser* (herefter DV) og den uforpligtende betegnelse »viser« er da også den mest gængse. Ud over at holde denne terminologiske vaghed for øje er det også vigtigt at huske på, at selvom den behandlede periode er Renæssancen, er der blandt bidragyderne enighed om, at Middelalderen står fast som balladernes affattelsestid. Ganske vist advarer Ruus: »Der er hidtil ikke fremdraget middelalderlige udsagn om folkevisesang« (s. 13), men ikke desto mindre findes dog ret sikre ydre vidnesbyrd om folkevisens eksistens i Middelalderen og derudover peger balladegenrens karakteristiske formelsprog klart på en affattelsestid, der ligger før Renæssancen.

Det første bidrag af Anemette S. Christensen er overordentlig nyttigt netop som en generel indledning til perioden. En del af oplysningerne virker dog næsten banale i deres almindelighed, andre overflødige, som fx de syv linier om en vis Laurids Ølmand og hans flydende anker (s. 37), og atter andre lovligt spekulative, som fx påstanden om, at de kølige somre omkr. 1600 skulle have sat sig direkte spor hos Shakespeare. Men enfin, som informationskilde er afsnittet nyttigt, selvom det dog også er problematisk ved sin tætpakkede stofmængde – ofte af leksikal art – der gør det svært for læseren at skelne mellem primærforskning og andenhåndsoplysninger.

At Vibeke A. Pedersens brilante kapitel om dronning Sophias visebog er primærforskning hersker der derimod ingen tvivl om. Dette oversete hskr med dets dels danske, dels svenske visetekster beskrives først systematisk lige fra indbinding til vandmærker, hvilket fører til en række interessante og perspektivrige konklusioner om hskr.s sammenstyknings af forskellige, selvstændige visesamlinger. Dernæst foretages for første gang en nøjagtig biografisk identificering af de mere end 80(!) bidragydere (s. 91ff.). Pedersens rimelige filologiske forklaring på brugen af »lystig(en) [vise]« i flere af visetitelne (s. 118) (»lystig« som betydende fx »god«, »gavnlig«, »herlig«) har fået anmelderen til at spekulere i mere folkloristiske baner og stille spørgsmålet, om brugen af denne praksis, der er kendt fra skillingstryk, kunne betyde at skillingstrykstekster kan have været de direkte forbilleder for tekster i visebøgerne? Hskr.s vise nr. 81 har ligefrem titlen: »En lystig ny vise«. Tankevækkende er ligeledes diskussionen af visekategorier med henblik på en systematisering af visebogen, bl.a. foreslås betegnelserne »di-

rekte og indirekte moraliteter« og »sagn- og skandinavienshistorie«. Eksemplificeringen af disse kategorier resulterer i fine, ofte overraskende indholdsfortolkninger; dette gælder ikke mindst den overbevisende »æresoprejsning«, der bliver den uglesete skæmtevisegenre til del.

Af samme høje kvalitet er Dorthe Dunckers bidrag. Med afsæt i en kritisk præsentation af den såkaldte genealogiske metode med dens konstruktion af en autentisk urtekst og dens anvendelse i viseforskningen – som Duncker selv afviser – analyseres overskueligt Svend Grundtvigs revolutionerende editionsprincipper (»at give alt hvad der er« og »at give alt som det er«) med inddragelse af Grüner-Nielsens langt mere konservative synspunkter. Herefter diskuterer Duncker en mulig sammenhæng mellem de forskellige visehskr. Hun afstår naturligvis fra forsøget på at etablere en proveniens blandt disse men påviser dog en række plausible indbyrdes sammenhænge med inddragelse ikke mindst af Erik Sønderholms skarpsindige iagttagelser (i DgF XII). På baggrund af Sønderholms (og andre forskeres) udsagn opstilles en liste over kriterier, som i tidens løb er blevet anvendt ved afgørelse af afskriftsforhold mellem hskr. Disse kriterier afprøves på Hjertebogen og resultatet er en forsigtig kritik: kriterierne slår nemlig ikke til pga. den traditionelle negligering af yngre visehåndskrifter. Selv inddrager Duncker det sene Grev Holsteins hskr og dets nu tabte forlæg Biskopens Kiempeviiser og ikke blot påviser hun med stor sandsynlighed, at netop dette hskr har været Hjertebogens forlæg men opstiller også en række nye kriterier for en kortlægning af sammenhængen mellem hskr. Dette er imponerende gjort!

Den amerikanske forsker David W. Colbert har sat sig som opgave at undersøge, hvad stedsagn kan udsige om visetraditionen. Hans materiale er 83 opskrifter af 56 sagn om ialt 34 viser. Først diskuterer han sagnenes forhold til balladerne i al almindelighed og påpeger, hvordan skalaen rækker lige fra hele visetekster knyttet til udførlige stedsagn til en henkastet og upræcis henvisning om, at det pågældende sted er »bcsjunget i gamle kjæmpeviser« (s. 186). Herefter fokuseres på de ældre sagn fra 1575-1700 for at undersøge, hvad de kan fortælle om, hvor viserne dengang blev sunget. Dette forsøg på at stedfæste den sunge almuetradition, som vi ellers har yderst få oplysninger om, er dristig, men det lykkes Colbert at kortlægge alle stedsagn med relationer til viser med det vel nok ikke overraskende resultat, at Jylland er visernes hovedland med en koncentration i Randers amt. Et andet resultat af undersøgelsen er, at frem for alt ridderviserne har været populære mens kun to trylleviser forekommer (DgF 12 og 82) og at det generelt er viser om vold og mord, der har fascineret almuen. Da disse viser giver et ikke alt for smigrende billede af adelen, er de ifølge Colbert udtryk for en speciel almuesynsvinkel. Med udgangspunkt i denne iagttagelse diskuteres Lørn Piøs tvedeling af visestoffet som værende enten menigmands- eller adelsoptegnelser, der dog også relativiseres, idet der også kan findes »stedsagnsviser« hos adelsoptegnere og den samme »stedsagnsviser« kan forekomme i begge optegnermiljøer. Afslutningsvist skriver Colbert kloge ord om den mundtlige tradition, der hverken accepterer en historisk sandhed, der bygger på skrevne kilder, eller litteraturen, der er udtryk for en ren boglig kultur: »Visen er ikke sand, fordi den fortalte virkelighed fandt sted (i et abstrakt rum, som vi boglærde kalder 'historien'), men den er sand, fordi den fandt sted her på stedet, fordi den kommer os ved«; dvs. almuen læste og troede på viserne, ikke fordi de var historiske men fordi de var sande historier.

De såkaldte eufemiaviser, oversættelser af høviske franske romaner fra ca. 1300, inddrages ofte, når balladernes alder diskuteres, idet man forsøger at påvise og identificere balladeformler i disse tekster. Vibeke A. Pedersen mener dog i sit andet fornemme bidrag, at det højest drejer sig om spredte udtryk og giver hermed problematikken en drejning, idet hun stiller flg. spørgsmål: »Er der i eufemiaviserne situationer, der kalder på balladeske formler? Og bliver de i så fald brugt?« (s. 209) og herefter koncentrerer sig om *Ivan Løveridder*, der ifølge forskningstraditionen skulle indeholde særligt mange ballade- eller (med Otto Holzapfels udtryk) balladeske formler. Resultatet, der følger efter en grundigt gennemført dokumentation – samtidigt et overflødigehorn af spændende iagttagelser om balladetraditionen – er, at oversætteren til dette digt ofte skaber sine egne »formler«, fx »karl og kvinde« i stedet for at anvende den fra balladen kendte »mand og kvinde« og heller ikke i identiske situationer anvender balladernes følelsesmæssige udtryk: i stedet for at kvinden, når hun kæmmer sin elskedes hår, fælder »en modig tåre« koncentrerer hun sig om det praktiske gøremål. Ej heller har de faste vendinger i *Ivan Løveridder* samme symbolske funktion som formlerne (fx »aksle sit skind«) har det i balladerne. Der er således en lang række situationer, hvor en kender af balladegenren kunne have anvendt balladeske formler, men ikke har gjort det, hvoraf Pedersen drager den for dateringsproblematikken vigtige konklusion, at balladegenren ikke har været fuldt udviklet omkring 1300! Ligeså perspektivrig er hendes afsluttende konklusion, at de mange faste (men altså ikke-balladeske) vendinger i *Ivan Løveridder* kan stamme fra en lyrisk, høvisk digtning, der ligner den vi kender fra Peder Ræv og DV, men som nu er gået tabt. Spøger Ernst Frandsen i baggrunden?

Spændende som en god roman er bidragene af Gunner Lind og Elisabet Holst. Med udgangspunkt i det såkaldte civilisatoriske skel (Norbert Elias) mellem Middelalder og Renæssance, der bringer en øget kontrol med aggressivitet med sig, påviser Lind, at ikke mindst i den yngre visetradition efter Kong Hans' tid (udgivet fx i DV) viger tekster om »det private drab« (s. 276) for mere generelle krigsviser, der stiller dyder som heroisme og danskhed i forgrunden: Samtidigt afspejler disse viser tidens militarisering af den danske adelsstand.

Tilsvarende tværfaglige perspektiver åbner sig i Elisabets Holsts bidrag, der ikke blot, som titlen antyder, behandler en speciel genre men også beskriver periodens begravelsesritualer med deres blanding af gamle katolske og nye lutheranske elementer. Selve analysen af prædikenerne fokuserer på det her overleverede kvindebillede (af de overleverede ligprædikener er 40,5% over kvinder!) og Holst fremhæver, at »eksplicit vurderes kvinden højt, skønt det med denne ros forholder sig noget speget« (s. 295); det er netop dette »spegede« element, der er genstand for den flg. kulturhistoriske analyse.

Pernille Arenfeldts bidrag indsnævrer perspektivet fra bindets historiske indledningskapitel. Det bygger på et universitetsspeciale – og bærer også præg heraf med en udstrakt brug af sekundære kilder og en bestræbelse på at få så mange detaljer med som muligt på bekostning af overblikket. Desværre forsvinder også viserne i detaljerigdommen, selvom netop Frederik II's hof som bekendt udgjorde et frugtbart visemiljø.

Det gør de ligeledes i det afsluttende kapitel af Steffen Heiberg, men her er emnet da også et helt andet. Til gengæld behersker forfatteren sit emne, som han

giver et velkomment europæisk perspektiv, der desværre mangler i flere af de andre bidrag. Heiberg torpederer en række almindeligt antagne meninger, således at de gotiske kalkmalrier i senmiddelalderen skulle være en folkelig kunst og at Renæssancen betød en verdsliggørelse af kunsten. Spændende er hans polemik mod Axel Bolvigs påstand om reformationstidens rindalisme med henblik på kunst og arkitektur (selvom han selv indirekte relativiserer sit standpunkt), og overbevisende er hans påpegning af adelens fortsatte dominans som kunstmæcen. Dog er dens normer helt frem til 1660 nationale og tildels bagudrettede eller med Heibergs egne ord: »Folkeviser var vigtigere for den adelige bevidsthed end flamsk malerkunst« (s. 407). Men selv denne »provinsialisme«, hvor Tycho Brahe var en strålende undtagelse, var godt for noget. Den resulterede nemlig i indsamlingen af folkeviser og etableringen af vischskr. Og dermed indrekte i dette bind!

Ikke mindst dets sidste kapitel nyder godt af de prægtige illustrationer, der findes strøet ud over værket med gavmild hånd. Overhovedet er det fornemt produceret, forsynet med fortræffelige registre og nærmest støvsuget for trykfejl (anmelderen har kun opdaget en mgl. bindhenvisning (bd. X) i note 1, s. 185 og et ukorrekt gengivet citat s. 301-02). Er der da intet negativt at anføre? Vel, man havde nok gerne vidst, hvem den anonyme billedredaktør er eller skyldes udvalget de to hovedredaktører, der da må gratuleres dobbelt? Endvidere kunne man have ønsket sig korte biografiske oplysninger om bidragsyderne og endelig kunne en sur anmelder måske hefte sig ved den noget vanskelige titel. Hvem véd i dag – og det gælder vel også den altid påkaldte alment-dannede læser – hvad udtrykket »svøbt i mål« betyder? Men lad os ikke være sure. Værket åbner for et væld af nye iagttagelser og perspektiver, der er resultaterne af forskning på et højt videnskabeligt niveau. Det er metodologisk yderst inspirerende, og man kan kun ønske sig at det, sammen med de efterfølgende tre bind, må finde mange læsere ikke blot blandt viseforskere, litteraturinteresserede og (kultur)historikere – men netop også blandt de ovenfor nævnte alment-dannede læsere.

Sven Rossel

Niels Stengaard: Breve fra Jacob Paludan til Thorvald Petersen. UJDS-Studier 11. Museum Tusulanum, København 1999. 135 s. 192 kr.

Jens Branner: Opbrud. Historien om en far og en søn. Gyldendal, København 1999. 285 s. 295 kr.

Her er to meget forskellige arter af dokumentationsudgivelser om store danske forfattere fra mellem- og efterkrigstiden.

Niels Stengaard udgiver in extenso en samling breve fra Jacob Paludan til hans ungdomsven og farmaceutkollega (Rasmus) Thorvald Petersen (1894-1961). Der er bevaret i alt 36 breve og kort til Petersen; de er skrevet 1924-31, altså fra det år, da Paludan udsendte *En Vinter lang*, til nogenlunde det år, da skrivningen af første bind af *Jørgen Stein* gik i gang. Petersens breve til Paludan er ikke bevaret: Paludan, der ikke brød sig om »gravchvæpse« (se hans erindringsbind *I høstens*

månefase, 1973, s. 43 f.), ryddede pænt op i sin indgående post. Petersen passede derimod på de breve, han fik fra Paludan, og hans efterslægt har afleveret dem på Det Kongelige Bibliotek og – sammen med digterens søn, Jens Jacob Paludan – tilladt offentliggørelsen nu.

Udgivelsen af en brevsamling in extenso og uden tekstoverspringelser inde i de enkelte breve var før i tiden ikke noget, man var glad ved; ældre brevsamlinger fra DSL, såvel store à la brødrene Brandes' brevvekslinger med nordiske forfattere og videnskabsmænd som små à la Valdemar Vedels med Niels Møller, har ganske bevidste, desværre gerne umærkede udeladelser. Hensynet har været dobbelt: dels at overspringe tekstdele af efemert indhold, dels at skåne snart forfatterens eftermæle og snart omtalte personer for mulige barskheder. Stengaard betaler prisen på begge poster. Han har sikkert også været bevidst om, at Jacob Paludan ikke ville have brudt sig om udgivelsen, medens vi andre i formiddags- og billedbladernes tid håber at få et posthumt glimt af folk med bukserne nede.

Det gør man nu ikke her i brevsamlingen: den har trods antydninger om nogle dionysiske episoder knap egentlige skandaler eller hemmeligheder at byde på. Den største hemmelighed har måske været Petersens homoseksuelle orientering, men den var vist også dulgt for Paludan, der intetsteds i brevene hentyder til noget sådant. De korresponderer på afstand også helt bogstaveligt, idet Petersen bortset fra to korte Danmarksbesøg er i Latinamerika i denne årrække. Det er da han kommer hjem (1932), at korrespondancen slutes, og det er ikke kun på grund af telefonmuligheden, men antagelig fordi Paludan først nu fik rigtig øje på Petersens homosexualitet og ikke brød sig om den. Derpå tyder afsnittet »Ydre blindhed« i Paludans erindringsbind *Sløret sandhed* (1974, s. 55 f.), hvor tids- og stedsforhold er noget upræcise og personen anonymiseret, men ud fra visse enkeltheder i brevene umiskendeligt identisk med Thorvald Petersen. Det er for resten det eneste punkt, hvor udgiveren Niels Stengaard også er påfaldende diskret, men dog med et fingerpeg. Alt hvad han siger i sin Indledning (s. 12) om årsagen til forbindelsens afbrydelse, er dette: »Noget af forklaringen gemmer sig vist i det lille afsnit i Paludans erindringer, *Sløret sandhed*«.

Om Paludans *épistolaire* har en så høj litterær værdi i sig selv, som Stengaard hævder, kan man vel diskutere; men at brevene i stil og pennesføring er ægte Paludan, er umiskendeligt: de har både gnistrende vittige og tænderskærende bitre passager. Hermed er ikke sagt, at det er en intim brevsuite – man kunne nærmere sige tværtimod – men den uddyber, bekræfter og må i enkelte henseender korrigere, hvad vi véd om unge Paludan og hans livsforhold (fra ham selv i bøgerne, fra Lundbos og Oldenburgs monografier). Til eks-kollegaen i bananrepublikken skriver han om sine gamle og lejlighedsvis nye erfaringer i apotekerverdenen, sjældent for det gode. Endvidere om sine rejser, de få udenlandske og de flere hjemlige. Om sin læsning, især af bøger, han sender over til Petersen (Hamsun fx!); og lidt om sine egne skrivelser – mest forfatterkarrierens usikkerheder, en gang imellem også enkeltheder vedr. modelforhold, fx s. 44 at det er Helsing Apotek, der i en vis udstrækning har dannet baggrund for Vejstrand-historien *En Vinter lang* (1924). Og om mere eller mindre fælles kendte: Petersen har med Paludan truffet sammen med nogle af dennes venner i bohème-årene, bl.a. Einar Nørby, der fra telegrafisteleven svang sig op til feteret operasanger. Noget af denne bane, som Paludan støttede, indgik jo senere positivt i en figur i *Jørgen Stein*

(Leif), medens Nørby i disse breve får et par påfaldende syrlige omtaler – bl.a. som en pigernes Jens, hvad Paludan formodentlig har set på med misundelse (og Petersen med misbilligelse?), og som en, der glemte sin taknemmelighedsgæld til Paludan. Ældre tiders udgivere ville have fjernet sådanne steder, mindre for Nørbys og andre omtaltes skyld end for, hvad de røber om Paludans i hvert fald lejlighedsvis smålighed, snobberi og misundelse. Men jeg synes, det er i orden, at Stengaard tager det hele med. Paludan var jo ikke et bedre menneske end de fleste andre, men han var unægtelig mere artikuleret og måske mindre tandløs. Og som ung havde han i hvert fald mange omstændigheder imod sig. I sit fiktionsforfatterskab og sent i livet i sine erindringer prøvede han at komme til rette med nogle af dem; måske blev det snarere til, at han holdt sårene åbne.

Den vigtigste korrektion, brevene her giver til det hidtidige billede af Paludans ydre biografi, er for resten, at dens mest spektakulære katastrofe ikke var helt så slem. Det er historien om den fede farbror-arv, der kom til ham sidst i 1923, og som en bedragerisk sagfører i 1929 viste sig at have formøblet (jf. Otto i 2. bind af *Jørgen Stein*). Det fremgår nu, at der blev ikke helt få håndører tilbage. Men det var ikke til at se for Paludan i første omgang, og det var nu, han prøvede at sikre sig som kyllingefarmer og ægproducent på Hillerødkanten. Om disse bestræbelser handler den sidste del af brevene, først med gå-på-mod, til sidst opgivende over for projektet og stedets beliggenhed. Sidste depeche er fra Birkerød, hvor Paludan var rykket ned og skulle til at gå i gang med *Jørgen Stein*, der dog ikke når at blive nævnt. I det hele kan man ud af brevene læse en vis usikkerhed og en vistnok erkendt ufrugtbarhed i forhold til fiktionsforfatterskabet. Dets klassikerlignende status kom jo også flere postgange senere end fremkomsten – og har måske knap holdt sig?

Stengaard har medgivet brevene et større antal noter. De, der identificerer personer, værktitler, biografiske omstændigheder samt forfatterskabets senere brug af episoder m.v. i brevstoffet, er udmærkede og *to the point*. Annoteringen af citater, allusioner, kulturstof o.lign. synes jeg går noget for vidt i forhold til et forventet publikums behov. Behøver man at oplyse, at Robinson er Crusoe (note 240)? Så skulle kommentator hellere have pågrebet Dickens-figuren bag Paludans udtrykte forhåbning om, at noget vil »turn up« for Petersen i 1924 (s. 26). Jeg tror *ikke*, at Paludans interessante udvikling af sit livs »Vexeldrift« i samme brev skal knyttes til Kierkegaards *Enten-Eller* (note 27). En anmelder vil jo nødig lade en udgivelse passere uden en portion besserwissen-vris, men ved denne udgivelse bliver det nødvendigvis i småtingsafdelingen. Det er et omhyggelige arbejde og et interessant tids- og forfatterskabsbillede.

En meget anderledes præsentation af en forfatter via – blandt andet – breve, har man i Jens Branners bog *Opbrud. Historien om en far og en søn*. Sønnen er Jens Branner (f. 1933), faderen den først fattige og flittige, endelig fra 1949 berømte, i dag uretfærdigt halvglemte H.C. Branner (1903-66). Opbruddene er først faderens, senere sønnens.

Bogen bevæger sig frem gennem tiden fra det første besættelsesår til H.C. Branners død. Den består først og især sidst af Jens Branners berettende tekst, men ind i den er lagt citater og parafraser af H.C. Branner-tekster. Nogle af disse stammer fra trykte essayistiske og fiktions-stykker, andre er udtog af privat ma-

nuskript, dvs. dagbogsnotater og især breve: til H.C. Branners hustru Karen Margrethe og siden til sønnen, enebarnet Jens, samt breve fra denne til forældrene. Enkelte andre breve er også citeret. Det er karakteristisk, at de allerfleste ikke dateres, ligesom proveniensens af citaterne fra trykte Branner-tekster (især retrospekterne: »Glimt af mig selv« i antologien *Profiler*, 1944, og et par af stykkerne i *Vandring langs floden*, 1956) ikke oplyses. De løber nok så flydende ind i beretningen; denne er vel bl.a. derfor ofte holdt i præsens.

Hvis man på den ene side har det egentlige, videnskabeligt sikrede dokumentarium som fx den foran anmeldte Paludan-brevsamling, og på den anden side en fri memoirebog – måske endda så fri som Barbara Gress' »erindringsroman« *Dæmoner og engle* (1996) om hendes forældre Elsa Gress og Clifford Wright – så placerer *Opbrud* sig altså et sted midt mellem. Og hvis hovedpersonen i den første genre er (brev)forfatteren og i den anden genre er fortæller-kunstnerbarnet, så er *Opbrud* en tilsvarende mellemting.

Derved er sikkert flere omkostninger: Til en H.C. Branner-biografi kan *Opbrud* kun bruges med en del præciserende og supplerende undersøgelser. Og som barndoms- og ungdomshistorie af den skrivende fra dennes egen synsvinkel har bogen meget store lakuner. Det er vist nok ikke nemt at være barn af en skabende kunstner (eller videnskabsmand eller for den sags skyld mange mindre prestigøse slags forældre før i tiden). Det værste er ofte udfoldelsesmulighederne, *når far er hjemme* og arbejder. H.C. Branner var stort set hjemme i Jens Branners første syv år, og den hører vi meget lidt om, ligesom dagligdagen i vinterhalvåret den følgende halve snes år, hvor faderen ligeledes var hjemme i Holte, er tyndt belyst. Den brevbelagte og derfor nærmere skildrede tilværelse er sommerhalvårene fra 1940 til ca. 1950, hvor H.C. Branner anbragte sig i en art én-mands-arbejdslejr på Agersø i Store Bælt og frembragte det meste af de oversættelser, som han og familien levede af, og de romaner, noveller og skuespil, der var hans digteriske livs ærinde. Man skriver – eller skrev – brev under adskillelse, ikke under samvær: bogens brev-anlæg giver derved fokus på adskillelse, fars fravær. Den tapre person, der dog især må have holdt sammen på menagen og dagligt have taget sig af Jens (som led af en svær astma), nemlig dennes mor Karen Margrethe, har kun en lille plads i bogen.

Da Jens Branner i 1950 kommer hjemmefra til England og siden begynder en omfattende vagabondage i andre lande, er der igen breve at trække på, særlig dog fra de senere år, fra far til søn og omvendt.

Navnlig i den første del af bogen får man et indtryk af digterens personlighed: hans følsomhed og irritabilitet, hans depressioner og skriveblokeringer, også hans humor. Den forfattertype, som man synes at han på mange måder ligner, er Virginia Wolf: i sin hudløshed, sin psykologiske fantasi, sin smukke, suggestive, musikalske prosa – og sin utrættelige kamp mod dæmonerne: mod tungsindet og de ofte lammende kunstneriske krav til sig selv.

Det er vist en beavæggrund til bogen, at Jens Branner, der var en »vanskelig« dreng, har følt, at faderen var for meget væk og ofte havde for lidt til overs for ham. Senere, da sønnen gik sine egne veje, der kunne være kaotiske og usikre nok, falder H.C. Branners ubornerthed, støtte og hjælpsomhed i øjnene; særlig rørende er hans stadige og kloge opmuntringer til Jens' skrivende udfoldelser, halvt i umoden fiktion, halvt i mere journalistisk reportage.

Mere end sin egen karriere er Jens Branner imidlertid her i *Opbrud* bestræbt på at notere stationerne i sin fars, især fra dramaudkastene til *Rytteren* i de første efterkrigsår frem til den afsluttende novellesamling *Ariel*, der udkom i 1963. Det blev hans berømmelses tider, som han – if. fortælleren og brevuddragene – egentlig ikke var god til at nyde. Om det just var hans holdbareste bøger (inkl. skuespillene), der blev til i denne periode, kan man betvivle; det gjorde han også selv, men det kostede ham ikke mindre at få dem på papiret.

Jens Branner skriver – og citerer og parafraserer – let og ukrukket. Det er ikke nogen »afslørende« bog, heller ikke i sine glimt af H.C. Branners trakasserier med Det kgl. Teaters paver eller af hans tredje-standpunkt-politik under 1950'ernes koldkrig. Sidstnævnte fredsue-naiviteten(?), der endnu i 1999 vækker posthum forargelse hos en yngre dagbladsanmelder, var i virkeligheden dengang meget risikabel for Branners reputation; han vidste godt – og så i venen Kjeld Abells tilfælde – hvad det kunne koste af presse- og anmelder-kanøfleri.

Senere sættes beretningens ramme mere ved dele af Jens Branners ungdoms besværligheder med at holde sig på benene i den rejsende og skrivende profession og med at ud- og afvikle egne familiedannelsesforsøg. Meningen er her if. forfatterens egen bagsidetekst på bogen, at han gentager et flugtmønster, som hans far demonstrerede i hans drengeår. Det overbeviser ikke nærværende anmelder. Hvis der er en sammenhængende og bærende historie i *Opbrud*, handler den om den psykologiske dobbelthed i sønnens forhold til sin store forfatterfar: bitterhed og ulykkelig beundring – og en dyb kærlighed. Der er meget morsomt og undertiden rørende i *Opbrud*. Slutningens skildringer fra H.C. Branners sygdom og dødsleje er knappe, beherskede og meget gribende.

Lars Peter Rømhild

Således skriver jeg Aron. Samlede fortællinger & illustrationer af Aron fra Kangeq. I-II. 1999. Udgivet af Kirsten Thisted. Atuakkiorfik. Paralleludgave på grønlandsk. 822 kr.

I indsamlingen og udgivelsen af den oprindelige grønlandske fortælletradition er Rink pioneren. Det meste foregik i en periode på kun ti år, 1858-68, hvor Hinrich Rink, inspektør for Sydgrønland med bopæl i Nuuk/Godthaab, indsamlede og bearbejdede materialet til sin udgivelse *Eskimoiske Eventyr og sagn I-II*, 1866-71.

Rinks vigtigste kilde var Aron fra Kangeq, en boplads, der lå få timers sejlads fra Nuuk. Han var storleverandør ikke blot af fortællinger, men også af akvareller og træsnit til fortællingerne – uden sammenligning Grønlands store indfødte formidler af den oprindelige kultur.

Aron fra Kangeq er nu endegyldigt blevet trukket frem fra sin plads bag ved Rink og gjort til hovedpersonen i sin egen indsats som kunstner og fortæller. Det sker gennem en mammutudgivelse, separat på grønlandsk og dansk, hver bestående af to store bind med alle Arons fortællinger, alle hans akvareller og træsnit og med en fyldig introduktion af hovedkraften i projektet, Kirsten Thisted.

Hun udgav i 1997 en mindre parallel til Aron-udgivelsen. *Jens Kreutzmann: Fortællinger & akvareller*, en anden af Rinks kilder. Ligesom Rink og Aron i sin

tid havde samlet hver sin gruppe af medarbejdere og medleverandører omkring sig med hver sin uomgængelige funktion, har også Kirsten Thisted haft medarbejdere: Gaba Thorning, Arnaq Grove og Frederik Lyngé. Det har været et mangesidigt og kompliceret arbejde at tyde de på gammelgrønlandsk håndskrevne manuskripter, oversætte dem til dansk og skabe den nødvendige ramme af indledning og kommentarer. Med *Således skriver jeg Aron, I-II* har Kirsten Thisted ydet en indsats for den oprindelige grønlandske kunst og fortælletradition, der bør indbringe hende en medalje eller to. Alene hendes indledning til Aron-udgivelsen udgør en hel bog af viden om og perspektiver på den grønlandske kultur og fortællekunst i overgangen fra mundtlig til skriftlig form, og en detaljeret beretning om det produktive miljø i Nuuk-Kangeq i den dynamiske periode, hvor Rink var inspektør i Nuuk.

På den baggrund får hun tilgivelse for – i en sammenligning – at kolportere den almindelige fordom blandt folklorister om Grimms eventyr, at de er tilrettelagt af udgiverne med henblik på deres brugelighed *for børn*. Grimm-eventyrenes stilistiske raffinementer og psykologiske præcision går givetvis langt hen over hovedet på børn.

Thistedes oversættelse fra grønlandsk til dansk fortjener en kommentar for sig. Ikke fordi undertegnede har nogen som helst kompetence til at vurdere dens pålidelighed, men på grund af den levende, mundrette og frimodige stil. Den udgår formentlig ikke alene fra hendes personlige sprog-talent og -sikkerhed, men også fra hendes garant, grønlandseksperter Gaba Thorning, som har siddet bi, længe og tæt. Af ham har hun sikkert fået lov til fx at skrive »sørme«.

Jeg er ligeledes uden kompetence til at vurdere Aron som billedkunstner. Hans kluntede personer, smukke naturscenerier og detaljerede interiører og situationer bør vistnok ikke udelukkende vurderes fra en kunstnerisk synsvinkel, men også for deres værdi som formidling af folkloristisk viden i den specifikke grønlandske situation.

Men de 125 fortællinger, hvoraf Aron selv er primær kilde til ca. halvdelen, mens de øvrige kommer fra kredsen omkring ham – hvad er det for en slags fortællinger? Og hvilken kultur er de vidnesbyrd om? Vi er jo i det før-litterære tekst-område, hvorom man verden over bruger genrebetegnelser som eventyr og sagn. Hvordan tager disse grønlandske fortællinger sig ud i den sammenhæng?

Langt den største del foregår i det vestgrønlandske samfund i en ubestemmelig tid før koloniseringen – og det er et afgørende aspekt af deres værdi. En mindre del handler om sammenstødene mellem inuitterne og efterkommere af Erik den Rødes første kolonisatorer, om besøg af europæiske skibe, om den endelige kolonisering og om overgangen fra den oprindelige grønlandske livsopfattelse til den kristne tro. En mindre del er eksplicit lokalt forankrede i det sydvestgrønlandske område omkring Kangeq og Nuuk. Men størsteparten af fortællingerne er lige så ubestemt lokaliserede med hensyn til sted, som de er i tid. De fleste indledes blot med et »Der var ...«. Således figurerer lokaliteten »langt nordpå« som det rundhåndet vedtagne sted for eventyrlyst og store udfordringer. Det uomgængelige fikspunkt i fortællingen er den navngivne hovedperson.

For så vidt ligner de folkeeventyr – og også derved, at der opereres med åndemane og overnaturlige væsner og hændelser. Men de såkaldte overnaturlige væsner og kræfter har i denne sammenhæng en anden karakter end i folkeeventyrene.

hvor ingen i fortællermiljøet tillægger dem bogstavelig virkelighedsstatus. I den grønlandske fortælletradition, som Aron øser af, og afslutter, har disse ting fuld realitet.

De er, med udgivelsens egne ord, »beretninger om det anderledes og bemærkelsesværdige, det som adskiller sig fra det dagligdags«. Manden, der plejede at fiske ulke, men som en dag dræbte en hvalros; manden, der åd sine koner; manden, der elskede vibetang; manden, der spiste sin egen endetarm; manden fra det indre af fjorden, der slog sig ned i munden og længtes tilbage mod isbræens kælvn; manden, der sloges med en isbjørn. Først og sidst er der fortællingerne om store fangere, om stærke mænd og store dræbere. Ganske få har kvindelig hovedperson, som fortællingen om kvinden, der tog en orm til mand. Der er lige så mange særligheder, i karakterer og hændelsesforløb, som der er fortællinger. Disse fortællinger konstitueres ganske enkelt af det særlige – det særlige for de enkelte hovedpersoner, og det særlige for netop den grønlandske kultur. De er uden folkeeventyrenes alment-typiske perspektiv.

Det betyder ikke, at der ikke fortælles om det fælles, tværtimod. Gennem bruddet på det normale liv fortælles der netop om det normale og fælles. Det er måske den største værdi ved denne fortællesamling, at den er et kvalificeret og bredt vidnesbyrd om den (vest)grønlandske kultur før og op til koloniseringen. Selvfølgelig skal man huske, at det sker med den kristne Aron som formidler. Ikke desto mindre må man kunne betragte disse fortællinger som et troværdigt vidnesbyrd om oprindelig grønlandsk kultur og mentalitet – muligvis pudset af i detaljerne, men ikke fordrejet, hvad den enkelte fortælling som helhed angår.

Kirsten Thisted beretter via Rink om, hvordan fortællingerne i mundtlig form trivedes i bedste velgående lige foran næsen på danskerne, men indtil da skjult for dem i grønlændernes egne miljøer. Og hun opfatter dette som et udslag af hele det normale spil mellem oprindelig befolkning og kolonimagt. Det er det givetvis også – men samtidig et udslag af et mere udbredt og dermed dybere liggende forhold. Evald Tang Kristensen oplevede det samme blandt almuen i Jylland, der ofte ikke var til at vriste et eventyr eller et sagn ud af, hvis indsamleren lugtede det mindste af overklasse eller myndighed. Noget tyder på, at den mundtlige folkelige fortælling har en iboende tendens til skjulthed for den officielle kultur.

Hvad er det da for en mental kultur, der kommer til udtryk gennem disse førtiltære grønlandske fortællinger?

I kort begreb kan den karakteriseres som en énkønnet og deterministisk kultur. I den følgende fastholdelse af dette tillader jeg mig at se bort fra undtagelserne og alene fokusere på det typiske, der er meget fremtrædende.

Med énkønnet mener jeg, at der er tale om en decideret mandlig kultur.

Som det er fremgået, er hovedpersonerne mænd, stærke mænd, svage og forsømte drenge, der bliver stærke mænd, mænd, der redder boplads og andre, der lægger dem øde af hævnthørst og magtbrynde, mandlige venner eller brødre, der bliver uvenner osv. Mænd, der ikke alene er fædre i et patriarkalsk familiemønster, men ofte også bopladsernes de facto ledere.

Hvad disse mænd udfolder, er magt. Dels magt over naturen, hvor det drejer sig om dygtigheden som fanger, som kajakroer og fjeldklatrer og om styrken til at hjembringe fangsten, til at kæmpe mod uvejr. Dels magt over andre mænd, i

væddekamp, i slagsmål og i dræbende våbenkamp. Overalt i fortællingerne er der en stærk glæde ved denne udfoldelse af fysisk kraft; og den udløser en række faste udtryk for fryd og beundring. Glæden gælder både den åbenbare demonstrati-on af kraften og den snedige tilbageholdenhed med henblik på senere skadefro overraskelser.

Hvad dette angår kan fortællingerne godt ligne europæiske skæmteeventyr, der på samme måde dyrker den fysisk stærke mand eller den snedige i hans lystigt hensynsløse læggen verden for sine fødder.

Men der er i de grønlandske fortællinger også skræk og rædsel over denne mandlige magts hærgen. Det gælder især, når den river sig løs fra al sund fornuft og medmenneskelighed, dvs. når den stærke mand går grassat og lægger en hel familie eller beoplads øde, eller drager op langs kysten for at finde nye ofre for sin blodrus.

Magten tjener selvfølgelig klare formål, opretholdelse af livet i den ekstremt udfordrende natur og over for fjendtlige gemytter. Men den tjener også et psykisk formål, der fremtræder som mindst lige så betydningsfuldt: mandsæren. Nok er der i dette samfund ikke noget socialt hierarki, opbygget af mere eller mindre prestigeberende og magtfulde erhverv – alle mænd er principielt fangere. Men til gengæld kører der mændene imellem hele tiden en indbyrdes konkurrence om at være den stærkeste mand og den bedste fanger. Der er udviklet et subtilt sprog til at håne mindre heldige medfangere i de beskedneste vendinger.

Denne binding til mandsæren virker i dagligdagen; men nogle gange rykkes den op på skæbneniveau. Hvis fx en drengs far er blevet dræbt af en anden mand, indrettes hele hans opdragelse på at gøre ham ikke alene stærk, men også så aggressivt fokuseret, at han som voksen mand ikke kan undlade at gennemføre sin opgave, at tage hævn. Udspekulerede hævnintriger kan ligge gemt under overfladen i årevis, før de bringes til udførelse. Men ofrene for hævnen ved lige så længe, at en dag kommer den.

Der er også mindre blodige, men enkle og hårde fortællinger om denne mandlige ærgerrighed. Et eksempel kan være historien om manden, som er besat af lysten til at konkurrere i fjeldklatring, og som drager længere og længere nordpå for at finde en værdig modstander. Da det endelig lykkes, klatrer de to om kap op ad en fjeldvæg, der hælder mere og mere udad. Til sidst kommer hans modstander op over kanten, mens han selv hænger og spræller med benene i den tomme luft. Han beder om en hjælpende hånd, men får et koldblodigt afslag. »fordi han var kommet så langt sydfra for at udfordre ham« – og han »styrtede bagover. Så hørte man blot støjen fra faldet som hurtigt fortonede sig«. I kampen om æren er der ingen kære mor.

Det er nu iøjnefaldende og betydningsfuldt, at al denne mandlighed, i persongalleri som i værdisæt, ikke står over for noget modspil fra den kvindelige side. Fortællingerne beskriver en uerotisk kultur. Kvinderne er bipersoner, og der er ingen kærlighedshistorier. Fra en europæisk synsvinkel er det påfaldende, at parforholdet aldeles overvejende er beskrevet som det – vigtigste – bidrag til oprettholdelse af livet, som arbejdsdelingen mellem mand og kvinde udgør, samt som børneavl.

Forholdet mellem kønnene rykker utroligt sjældent ind i centrum og bliver en sag, der skaber en historie. Og når det endelig sker, er det ikke det erotiske med

dets mangfoldige muligheder, der står i centrum, men igen magtforholdet – som fortællingen om *Igimarrasussuk som åd sine koner*, hvor den sidste i rækken af koner tager sagen i sin egen hånd og ender med at rive mandens testikler af. I de 125 fortællinger er der kun to-tre, der handler om forelskelse.

Denne massive psykiske énkønnethed er formentlig baggrunden for fortællingernes deterministiske livssyn. Når et givet særpræg her er trådt frem i et menneske, ofte et for ham selv og omverdenen meget skadeligt særpræg, eller når et forhold mellem to personer er gået skævt, så er der normalt kun én vej frem, nemlig vejen mod konfrontation og død. Der er ikke nogen kraft til stede, der kan sige stop til destruktionsen. Der er ikke nogen modspiller på bopladsen og i psyken, der kan mildne aggressionen, relativere mandsviljen og åbne for indre forvandlinger og for menneskevenlige udveje.

To veje har denne kultur dog til at lette trykket i de små og isolerede samfund. Det er *angakokken*, den lokale shaman, og muligheden for at gå *qivittoq*, dvs. vælge livet i ensomheden. I angakokkens øvelser og sjælerejser på konfliktramte bopladsfællers vegne og i enegængernes omgang med ensomhedens hjælpsomme ånder, dér findes den grænseoverskridelse og den mulighed for forvandling, der savnes så skæbnsvangert i det personlige samliv. Den overpersonlige virkelighed, der her er kontakt med, fremtræder i fortællingerne som aldeles autentisk. Den er uden tillokkelse eller festlighed, bliver kun påkaldt eller betrådt i nødens stund. Den optræder som en vanskeligt tilgængelig og dyrt betalt overnaturlig udvej, der kun udnyttes ind imellem, når denne mandskultur lukker sig om sin egen destruktivitet.

Også om dette område rummer *Således skriver jeg Aron* et stort stof. Med Kirsten Thistedes udgivelser er der åbnet for et mulighedsrigt studium af den førkoloniale grønlandske kultur og mentalitet, til hvilket intet materiale overgår sådanne gode autentiske fortællinger.

Knud Wentzel

*Ahaoplevelser og Nye Ord**En replik til anmeldelsen af Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*

Normalt finder jeg ikke anledning til at tage til genmæle mod anmeldelser, men denne gang vil jeg dog kommentere, ikke mindst fordi det viser sig at en anmeldelse åbenbart kan blive en ureflekteret forudsætning for en ny anmelder. I Lars Trap-Jensens anmeldelse (Trap-Jensen 1999) er hovedanken mod min bog ordudvalget, og han sammenfatter sin gennemgang af ordudvalget med et citat fra en tidligere anmelder (Jensen 1999) hvis hovedanke også var mangler i ordudvalget. Og de påståede mangler går igen. Men mange af de ord som Jensen ankede over og på hvis basis han fremsatte sin dom, er ord der mangler og som skal mangle – de er nemlig fra før 1955 og hører derfor til Ordbog over Det danske Sprogs Supplementsbind. Og det genfindes i Lars Trap-Jensens anmeldelse.

I min ordbog (Jarvad 1999, 9) redegør jeg for perioden som ordbogen behandler, og nævner (p. 10) »Supplementssamlingerne til Ordbog over det danske Sprog har også været et vigtigt korpus for udarbejdelsen af ordbogen. ... Ved hjælp af denne samling har det været muligt at lade de ord udgå som denne samling viste var ældre end først antaget. ... Eksempler på ord som man kunne forvente hørte til nyere tid, er *sedtfattig* (1904), *fodgængergade* (1946), *legegade* (1945), *parabolantenne* (1951), *personsøgeanlæg* (1945), *petrol* 'mørk blågrøn' (1943), *slag på tasken* (1917), *slankekur* i billedlig brug om nedskæringer (1954), og ordet *trend* i betydningen 'tendens, strømning' (1931)«. Det er blandt andet her i denne samling at ord kan verificeres som ældre ord, dvs. i min sammenhæng fra før 1955.

Lars Trap-Jensen begynder sit afsnit om ordudvalget med at skrive: »Af modtagelsen i dagspressen kan man da også se mange eksempler på en af anmelderets yndlingsdiscipliner: hvad står der ikke i ordbogen? Og det er nemt selv at fortsætte listen: *flekslån*, *snesikker*, *jeans*, *trælår*, *ahaoplevelse*, *miljøvogter*, *tegneseriehold*, *fjumrelak*, *gå kold*, *rundringning*, *hæmatokritværdi* osv.« Af de ord som Lars Trap-Jensen her nævner, er *flekslån* et registreret varemærke *Flexlån* for en bestemt banks boliglånstype og som sådan ikke optagelsesværdig. Ordet *snesikker* er en banal dannelse til det produktive *-sikker* hvor en lang række hører til perioden før 1955: *regnsikker* 1942, *solsikker* 1936, *stegesikker* 1954, *minesikker* 1950, *strålesikker* 1944, *stødsikker* 1954. Ordet *jeans* er med i første udgave af Nudansk Ordbog fra 1953. Det vigtige ord *trælår* forbigår jeg, mens jeg for *ahaoplevelse* kan oplyse hvad der står i første bind af supplementet til Ordbog over det danske Sprog: ordet er opslagsord i Leksikon for Opdragere fra 1953! Ordet *miljøvogter* mangler ganske vist blandt de 76 ord i ordbogen med *miljø* på førstepladsen. Af personbetegnelser er *miljøaktivist*, *miljøkommissær*, *miljøkon-sulent*, *miljøvagt* og *-vejleder* bl.a. med, og det må række. Ordet *tegneseriehold* er det ord som råbes i slagsange af fulde roligans på vej til og fra fodboldkampe, ja, det har jeg ikke taget med. Hverken *fjumrelak* (eller *kvæjblæk* eller »*det hvide*« for den sags skyld) er med, det er derimod *rettelak*. *Gå kold* mangler desværre, og *rundringning* er ikke med: Samlingerne til Ordbog over det danske Sprogs supplementsbind har *rundskrivning* 1949, *rundsending* er i Ordbog over det danske Sprog. Ordet *hæmatokritværdi* er ikke med fordi det først er noget

man er begyndt at tale om her i 1999, og det falder således også uden for ordbogens rammer.

Lars Trap-Jensen fortsætter: »I sig selv er det for letkøbt at slå forfatteren oven i hovedet med sådanne eksempler« og det vil jeg give ham helt ret i, men han fremturer med at skyde sig i foden med dette: »når fuldstændig almindelige og etablerede ord fra perioden som *farve-tv*, *lysleder*, *parabolantenne* og *fitnesscenter* ikke kan slås op«. Ordet *farve-tv* er med i Vinterberg og Bodelsen: Dansk-Engelsk Ordbog 1954-56 i tillægget under *farve-television* = *farvefjernsyn* og ordet *television* i forkortet form *TV* er if. Samlingerne til Ordbog over det danske Sprogs supplementsbind kendt fra 1952 og *parabolantenne* fra 1951.

Lars Trap-Jensen ville nu unde mig at have undersøgt forekomster i Den Danske Ordbogs korpus for at undgå de store mangler i ordudvalget. Ja, men Den Danske Ordbogs korpus har været holdt meget tæt til kroppen og slet ikke været tilgængelig før en opblødning skete for relativt kort tid siden. Men Lars Trap-Jensens eksempler viser dog at det ikke gjorde så meget: *A-officer*: ordningen med officerer af henholdsvis A-linjen og B-linjen er fra 1969. *Atomprøvesprængning*: *atomsprængning* er fra 1950 if. Ordbog over det danske Sprogs første supplementsbind, *byfornyelse* er med i min ordbog, men altså ikke det af Lars Trap-Jensen savnede *byfornyelseslov*, *cheddar* er i Dansk Husmoderleksikon 1953, den banale sammensætning *dagpengesystem* består af ordet *dagpenge* fra 1942 og ordet *system*, *military* er fra 1943, *selvdisciplin* fra 1945, *sportscoupe* fra begyndelsen af 1900-tallet, *standarddans* 1938. Tilbage står *brandsårsafdeling*, *cykelcross*, *firmafodbold* og *gavecheck*.

Nu rummer anmeldelsen en lang række andre vurderinger og domme, som jeg ikke vil komme ind på. Nogle kan lide moderen, andre datteren. Men han skriver i de sammenfattende bemærkninger at »Anderledes alvorlig er derimod kritikken af ordudvalget. Der er ganske enkelt alt for mange huller i ordlisten, og der er vel at mærke ikke tale om sjældne eller perifere ord.« Af de 28 ord som han belægger sin påstand med, er der dog kun enkelte som reelt kan savnes, resten er fra før 1955.

Trap-Jensen, Lars 1999: *Anmeldelse af Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. I: Leda Nyhedsbrev nr. 28, okt. 1999, s. 9-17 og i Danske Studier 1999, s. 203-212

Jensen 1999, Jens Juhl: *Ak, hvor forandret*. Anmeldelse af Nye ord 1955-98 i Weekendavisen 7.-11. maj 1999

Jarvad, Pia 1999: *Nye ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. Gyldendal.

Pia Jarvad

Duplik

De fleste af de eksempler Pia Jarvad her forsøger at tilbagevise min kritik med, er ikke fra min side anført som eksempler på mangler i ordbogen. De stammer fra en liste genereret fra Den Danske Ordbogs korpus, indeholdende en række ord som ikke findes i andre (elektroniske) ordbøger, og jeg nævner den i min anmeldelse som et sted hvor man hurtigt ville kunne finde egnede kandidater til en nyordsordbog, men tilføjer udtrykkeligt umiddelbart efter at »ikke alle falder i den aktuelle periode« (s. 206). I betragtning af at listen indeholder tusindvis af ord, er 4 brugbare ord ud af 13 da slet ikke så dårligt. For de øvrige eksemplers vedkommende råder Pia Jarvad i tre, måske fire tilfælde over kilder der daterer mine eksempler tidligere end 1955, og for berigtigelsen af dem takker jeg. Men det er nu ikke noget der giver mig anledning til at ændre på indholdet i min kritik. Jeg mener nu som ved anmeldelsestidspunktet at ordudvalget dels er for lille i forhold til ordbogens omfang, dels for skævt sammensat, og jævnlig brug af ordbogen gennem yderligere et år har faktisk kun bestyrket denne opfattelse.

Med hensyn til Pia Jarvads mulighed for at benytte Den Danske Ordbogs korpus kan jeg oplyse følgende: Den institution som Pia Jarvad er tilknyttet, Dansk Sprognævn, har som den eneste institution uden for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab fået stillet et eksemplar af dette korpus til rådighed, til brug for undersøgelser i forbindelse med et EU-projekt som Sprognævnet og DSL samarbejdede om i 1995. Det er rigtigt at det ikke har været muligt at stille korpus fuldt ud til rådighed for offentligheden pga. fortrolighedsklausuler, ophavsretlige forhold m.m., men i den konkrete sag har Pia Jarvad naturligvis haft mulighed for at bede om adgang til det som enkeltperson – i lighed med en lang række af forskere og studerende der har benyttet korpus til undersøgelser i forbindelse med konkrete projekter. Der har altså hverken været formelle eller praktiske forhold til hinder for Pia Jarvads adgang til Den Danske Ordbogs korpus.

Lars Trap-Jensen